BEGINSELEN EN WERKPROGRAM VAN DE CHU

CHU

CHRISTELIJK HISTORISCHE UNIE

INTRODUCTIE

Is dit een brochure, zoals er in Nederland jaarlijks duizenden verschijnen? Stellig niet!
In de eerste plaats al vanwege het bijzonder grote aantal uren, dat aan dit C.H.U.-program*) is besteed. Het is moeilijk te schatten, maar er is zeker honderden (!) uren aan gewerkt.
U vraagt natuurlijk hoe dat komt.

Mijn antwoord is, dat alleen in een dictatuur zeer snelle beslissingen genomen kunnen worden; maar een democratie werkt per definitie langzaam. De C.H.U. is een democratische partij en zij poogt de democratische regeervorm te versterken en te verbeteren. Daarom moet een partij als de onze in het concipiëren van haar beginsel- en politiek program een voorbeeld zijn van een democratisch goed functionerende partij.

Zo hebben dan talrijke commissies zich gedurende enkele jaren gebogen over de grote maatschappelijke problemen van onze tijd; dit werk werd neergelegd in rapporten; deze zijn weer door alle instanties van de partij kritisch bekeken. En het resultaat hebt U thans in handen.
Lezing, bestudering van ons program is niet altijd gemakkelijk en eenvoudig werk: het is geen geïllustreerd tijdschrift, dat U eens door kan bladeren. Een politieke partij moet visie hebben op de problemen van heden en morgen; zij moet daarbij leiding geven aan het denken en handelen van zeer velen.

Een politiek program wordt niet gemaakt voor de eeuwigheid, maar voor de tijd.
Zo moet U dit program lezen.
Wij moeten er enige jaren mee kunnen werken.
Dan zullen weer nieuwe vragen aktueel zijn, dan zullen weer andere problemen op ons afstormen. De C.H.U. wil een partij zijn, die vanuit een evangelische bezinning praktische politiek wil bedrijven. Dat impliceert, dat onze partij iets moet kennen van een dagelijkse vernieuwing; dat houdt haar jong en fris. Zij wil bovendien samenwerken:

in de eerste plaats met dié partijen, die eveneens de onvergankelijke betekenis van het bijbels getuigenis aanvaarden;
in de tweede plaats met dié partijen, die in hun praktische politiek voldoende gelijkgerichtheid met onze idealen vertonen, zodat samenwerken vruchtbaar kan zijn.

Moge de bestudering van ons program U de overtuiging schenken, dat de C.H.U. ondanks haar leeftijd (zij is de zestig al gepasseerd!) nog springlevend is.

Prof. dr. J. W. van Hulst,
voorzitter.

*) Dit program van de C.H.U. werd officieel vastgesteld in twee Algemene Vergaderingen die respectievelijk op 7 maart en 23 mei 1970 werden gehouden.

INHOUDSOPGAVE

Introductie	blz.	1
Inhoud	„	3
Beginselprogram	„	5
Politiek werkprogram	„	6
Hoofdstuk 1: Vrede, veiligheid en samenwerking	„	7
Hoofdstuk 2: Overheid en burger	„	11
Hoofdstuk 3: Wonen, werken en recreatie	„	15
Hoofdstuk 4: Onderwijs, vorming en dienstverlening	„	18
Hoofdstuk 5: Welvaart	„	23

Beginselprogram

Beginselverklaring

I

De Christelijk-Historische Unie acht het bijbels getuigenis van Gods beloften en geboden van beslissende betekenis, zowel voor de overheid als voor mens en maatschappij. Van daaruit wil zij als democratische volkspartij haar kritische bijdrage leveren aan de opbouw en versterking van de samenleving.

II

a) De overheid is Gods dienares, bekleed met een van Hem ontvangen gezag. Bij de uitoefening van haar taak is zij geroepen een teken te zijn van Zijn gezag.
b) De overheid is bij haar handelen ook verantwoording schuldig aan de gemeenschap, die in haar wettig gekozen vertegenwoordigers bij de ordening van de samenleving betrokken is.
c) Door haar arbeid ten behoeve van het volk groeit haar gezag en wordt haar macht, noodzakelijk om vrede en vrijheid te waarborgen, bewaard voor ontaarding in dictatuur.

III

a) Het dienen van God en de dienst aan de naaste vormen het uitgangspunt van alle politieke handelen.
De dienst aan de naaste en de gemeenschap houdt in, dat ieder mens de hem geschonken gaven niet alleen inzet voor zichzelf en de zijnen, maar ook om die van de medemens tot ontplooiing te doen komen.
b) Deze taak kan in gemeenschapsverband zinvol tot politieke partijvorming leiden, opdat de mens als staatsburger zijn medeverantwoordelijkheid met de overheid voor het welzijn van de samenleving gestalte kan geven.
c) De inhoud van deze taak is het betrachten van de bijbelse gerechtigheid bij de ordening van de samenleving in sociaal, cultureel en zedelijk opzicht.

IV

De maatschappij moet gezien worden als een gemeenschap van mensen en groepen met elk een eigen opdracht en verantwoordelijkheid. De Christelijk-Historische Unie verzet zich derhalve tegen het opdelen van de samenleving in groepen onderscheiden naar godsdienst, ras, afkomst of maatschappelijke positie. Zij wijst elke vorm van discriminatie af en elk politiek stelsel dat hierin zijn grondslag vindt.

V

De Christelijke Kerk functioneert in haar belijden en getuigen als het geweten van overheid en volk.

VI

De uit het christendom voortgekomen geestelijke en zedelijke normen zijn in de geschiedenis van ons volk niet buiten de leiding Gods om gevormd. Deze normen, die in menig opzicht opnieuw door de reformatie zijn gestempeld, behoren de samenleving in Nederland te blijven beïnvloeden. Met inachtneming van deze normen, die in het licht van het evangelie in iedere tijd een actuele toepassing behoeven, dient de overheid het geestelijk en zedelijk welzijn van ons volk te bevorderen.

VII

a) Het doel van de Christelijk-Historische Unie is op basis van haar uitgangspunten haar praktisch program te verwezenlijken.
b) Hoezeer zij als middel daartoe doelbewust vergroting van haar invloed zoekt, bovenal gaat het haar om de doorwerking van het Woord van God in de samenleving.
c) De Christelijk-Historische Unie wil haar taak en optreden doordenken in gemeenschap met de kerken in wereldwijd verband en samen met de in de maatschappij werkzame organisaties, instellingen en andere politieke partijen.

Uitgangspunten voor het politiek handelen

1. Overheid en volk zijn geroepen in het geheel van een verantwoordelijke maatschappij de bijbelse gerechtigheid gestalte te geven, opdat vrede en recht heersen, het welzijn van allen wordt gediend en de mens zijn vrijheid en verantwoordelijkheid kan beleven.
2. De overheid dient de vrede tussen de volkeren en de verdere ontwikkeling van de internationale rechtsorde te bevorderen. Naarmate mensen, groepen of volkeren meer kennis en/of rijkdom bezitten is het beroep op hun verantwoordelijkheid voor en hun solidariteit met de zwakkeren groter. Daarom dient Nederland naar vermogen bij te dragen aan de verdere opbouw van de landen in ontwikkeling.
3. De overheid dient de medeverantwoordelijkheid van de staatsburgers en hun wettig verkozen vertegenwoordigers voor het welzijn van het volk te erkennen.
Het gezag en de verantwoordelijkheid van de overheid functioneren alleen zinvol op basis van voortdurende samenwerking en nauw overleg met de in de maatschappij werkzame organisaties, verbanden en instellingen.
4. De overheid dient de Kerk te erkennen als van eigen rechte.
5. Met het oog op de openbare eredienst handhaaft de overheid het karakter van de zondag als dag van samenkomst van de Christelijke gemeente. Zij eerbiedigt, waar mogelijk, de zondagsrust in haar eigen dienst en bevordert deze in het maatschappelijk leven.

6. Godsdienstige en andere gewetensbezwaren tegen door de overheid opgelegde verplichtingen worden zoveel mogelijk door haar geëerbiedigd.
7. Ongeacht geloof, overtuiging, ras, geslacht, afkomst of maatschappelijke positie deelt elke Nederlandse staatsburger tegenover de overheid in dezelfde rechten. De overheid eerbiedigt de vrijheid van personen en bevolkingsgroepen binnen de grenzen van de openbare orde en goede zeden. Zij kent aan de bonafide vreemdeling zoveel mogelijk burgerrechten toe en betracht de gastvrijheid voor de vluchteling die zich in zijn mens-zijn elders bedreigd acht.
8. De Christelijk-Historische Unie spreekt zich uit voor een democratische rechtsstaat met een parlementair stelsel, in de vorm van een constitutionele monarchie onder het Huis van Oranje. Van wezenlijke betekenis voor dit staatsbestel zijn:
   a) de onschendbaarheid van de koningin;
   b) de verantwoordingsplicht van de ministers aan de Staten-Generaal;
   c) de zelfstandigheid en de eigen verantwoordelijkheid van de regering, van de volksvertegenwoordiging en van de volksvertegenwoordigers afzonderlijk;
   d) de vrije verkiezing van de vertegenwoordigende lichamen;
   e) het recht van iedere staatsburger om aan de democratische besluitvorming deel te nemen;
   f) de eerbiediging van de persoonlijke rechten en vrijheden van een ieder welke in de Grondwet neergelegd zijn of zouden moeten zijn, te weten:
      — vrijheid van godsdienst;
      — vrijheid van meningsuiting;
      — vrijheid van levensovertuiging;
      — vrijheid van vereniging, vergadering en demonstratie;
      — vrijheid van onderwijs;
      — recht van petitie;
      — recht op onafhankelijke rechtspraak;
      — recht op bescherming van persoon en eigendom;
      — recht op bescherming van de persoonlijke levenssfeer;
      — recht op een minimum-loon en sociale zekerheid, waarbij een menswaardig bestaan gewaarborgd moet zijn;
      — recht op werk onder sociaal verantwoorde omstandigheden;
      — recht op gelijke kansen van ontwikkeling;
      — recht op gezondheidszorg;
      — recht op bijstand bij materiële en/of geestelijke nood.

Politiek werkprogram

Inleiding

De Christelijk-Historische Unie is een beginselpartij met een duidelijk politiek werkprogram. De beginselen, vervat in het beginselprogram, vormen ACHTERGROND en RICHTSNOER voor het politieke handelen van de partij. Het politiek werkprogram geeft de middelen aan, die gebruikt moeten worden om aan die uitgangspunten in het politieke handelen concrete inhoud en gestalte te geven.

De beginselen zullen steeds opnieuw getoetst moeten worden aan het Evangelie. Het politieke werkprogram zal voortdurend kritisch moeten worden bezien in het licht van de maatschappelijke situatie waarin wij leven. Op grond daarvan zal het telkens voorafgaande aan de verkiezingen voor de leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal moeten worden aangepast aan de nationale en internationale ontwikkelingen.

1. De opzet van het program:

a) De verschillende onderwerpen en programpunten zijn gegroepeerd in vijf hoofdstukken rondom eenzelfde aantal sectoren van het overheidsbeleid. Bepaalde onderwerpen zouden in meer dan één hoofdstuk behandeld kunnen zijn. Dit is echter achterwege gelaten. Daar waar dit nodig was, is verwezen naar voorstellen of aanbevelingen elders in het program.

b) Ten aanzien van vrijwel alle onderdelen van het program geldt, dat de nationale inzichten en omstandigheden in belangrijke mate mede bepaald worden door de internationale situatie en door de verwevenheid van de Nederlandse problematiek met die in Europa en mondiaal verband.

2. Doel van het program:

a) Het politieke handelen zal gericht dienen te zijn op de bevordering van het welzijn van de mens in het geheel van een rechtvaardige samenleving. Hieronder wordt verstaan, dat alle maatregelen, voorzieningen en activiteiten van overheid en volk erop gericht moeten zijn de mens, individueel en in groepsverband, in staat te stellen zich in li-

chamelijk, geestelijk en maatschappelijk opzicht te ontplooien en zijn mens-zijn te beleven overeenkomstig zijn mogelijkheden en zijn opdracht. Het hele program is doortrokken van deze grondgedachte en het geeft wegen en middelen aan om dit welzijnsbeleid te concretiseren. Daarbij zijn twee hoofdaspecten te onderscheiden, die onderling nauw met elkaar verbonden zijn en elkaar aanvullen.

b) Enerzijds wil het program bereiken, dat de opdracht van overheid en volk tot het bouwen en bewaren van een goede orde en van goede structuren in de samenleving wordt uitgevoerd en aldus de aarde bewoonbaar wordt gemaakt.
Deze orde en structuren zullen geen belemmering mogen zijn voor de ontplooiing van de mens.
Integendeel, zij zullen het maatschappelijke en geestelijke klimaat moeten scheppen, waarbinnen de mens tot ontplooiing kan komen.
Dit betreft zowel de maatschappelijke en materiële omstandigheden, waaronder de mens moet leven als de velerlei verbanden, organisaties en regelingen in onze maatschappij.
Dit alles zal ruimte en stimulansen moeten bieden tot de ontplooiing van de mens, tot het dragen van verantwoordelijkheid, tot democratisch functioneren, tot meespreken en zoveel mogelijk meebesturen.

c) Anderzijds wil het program bereiken, dat overheid en volk de opdracht uitvoeren om de mens zèlf te stimuleren en in staat te stellen aan zijn persoonlijk welzijn mee te werken. Deze opdracht omvat primair de toerusting van de mens.
Alle vormen van onderwijs en vormingswerk kunnen hieraan meewerken, evenals activiteiten op het terrein van cultuur, sport en recreatie. Deze opdracht omvat in de tweede plaats de velerlei vormen van dienstverlening aan mensen, die niet op eigen kracht binnen de gegeven maatschappelijke orde kunnen leven.

Hoofdstuk 1: Vrede, veiligheid en samenwerking

Inleiding

De vrede is van beslissend belang voor het gemeenschappelijk en het eigen leven.
Een duurzame vrede kan slechts berusten op een stelsel van mondiale veiligheid en samenwerking, verankerd in een internationale rechtsorde.

Belangrijkste doelstellingen van het Nederlandse buitenlandse beleid zijn:
— het streven naar een internationale rechtsorde;
— vermindering van de tegenstelling tussen arme en rijke landen;
— ontspanning tussen de volkeren onderling, met bijzondere aandacht voor Oost en West;
— Atlantische samenwerking;
— Europese samenwerking.

I Internationale rechtsorde

1. Het streven naar de totstandkoming van een internationale rechtsorde, die de internationale vrede en veiligheid verzekert, dient onverminderd te worden voortgezet.
Aangezien de Verenigde Naties als wereldorganisatie het meest in aanmerking komen dit ideaal gaandeweg te verwezenlijken, dienen zij geleidelijk met meer autoriteit te worden toegerust. Om hun taak als vredebewarende organisatie beter te kunnen vervullen, moet de totstandkoming van een — voorshands kleine — permanente VN-politiemacht met kracht worden nagestreefd, ook al zal deze voorlopig slechts kunnen worden ingezet bij overeenstemming tussen de grote mogendheden.

2. De Verenigde Naties zijn op weg naar een internationale rechtsorde in een impasse gekomen door het ontbreken van een minimum aan gemeenschappelijk rechtsbewustzijn en aan onderling vertrouwen. De landen moeten zich de nodige inspanning getroosten om te komen tot gelijkberechtiging van alle mensen, een beter internationaal welvaartsbeleid en het bevorderen van ontspanning. Op deze wijze wordt een waardevolle bijdrage geleverd aan de totstandkoming van dit rechtsbewustzijn en onderling vertrouwen en daarmee aan de noodzakelijke versterking van het gezag van de Verenigde Naties.

3. Uitgaande van de fundamentele gelijkwaardigheid van alle mensen, dient elke ongelijke behandeling op grond van ras, geloof, overtuiging, geslacht, afkomst en maatschappelijke positie principieel uitgesloten worden.

4. Hoewel in de huidige omstandigheden blokvorming voor sommige doeleinden niet gemist kan worden, is een blijvende verdeling van de wereld in gesloten blokken geen hechte basis voor een mondiale samenwerking. Derhalve dient er voortdurend naar gestreefd te worden, dat de bestaande blokken op verantwoorde wijze worden doorbroken.

5. Gestreefd moet worden naar een verdere democratisering en een beter functioneren van de Verenigde Naties.

II Ontwikkelingssamenwerking

1. De samenwerking met en de hulpverlening aan de ontwikkelingslanden bevorderen de totstandkoming van een internationale rechtsorde. De ontwikkelingssamenwerking dient daarom een wezenlijk bestanddeel te vormen van onze nationale en internationale politiek.
Aan ons streven naar de vorming van een rechtvaardige wereldgemeenschap moet richting worden gegeven vanuit het besef der bijbelse gerechtigheid en naastenliefde.

2. De ontwikkelingssamenwerking beoogt een ontwikkelingsproces in deze landen op gang te brengen en te versnellen.

Het verschil in welvaart tussen rijke en arme landen kan daardoor worden verkleind en een menswaardig bestaan in de arme landen worden bevorderd.
Daarom zal de bestaande hoge prioriteit voor ontwikkelingssamenwerking moeten worden gehandhaafd en dienen in de komende jaren steeds ruimere middelen ter beschikking te worden gesteld.

3. De eisen van elementaire mensenrechten en doeltreffendheid der samenwerking zijn de belangrijkste criteria voor hulpverlening. Samenwerking kan plaatsvinden op basis van de door ontwikkelingslanden opgestelde en aanvaarde doelstellingen. De politieke regeringsvorm van deze landen is hierbij niet het belangrijkst.
4. Aangezien in alle fasen van het ontwikkelingsproces de mens centraal moet blijven staan, dienen de maatschappelijke en culturele aspecten van het ontwikkelingsproces in verband met de optredende vervreemding van de eigen cultuur en het waardepatroon zorgvuldig te worden bezien.
Van de niet-commerciële organisaties, die op dit terrein in vele ontwikkelingslanden een belangrijke rol spelen, verdient vooral 't kerkelijk ontwikkelingswerk, opgebouwd door werelddiaconaat, zending en missie, bijzondere steun. Tevens moet aan de opbouw van eigen maatschappelijke organisaties de nodige steun worden verleend.
5. Om in de komende jaren tot een ruime en doeltreffende hulpverlening te komen dient voor de Verenigde Naties met kracht te worden gestreefd naar het spoedig in werking treden van een ontwikkelingshandvest en een internationale ontwikkelingsstrategie. Er zal een evenredige lastenverdeling moeten worden opgesteld, die door de betrokken landen als een verplichting wordt aanvaard, in het kader van een evenwichtige verdeling van rechten en plichten van arme en rijke landen.
Een maatstaf voor het totaal der op te leggen lasten zal moeten worden gevonden in het door de Verenigde Naties vast te stellen absorptievermogen van de ontwikkelingslanden. Het vooralsnog ontbreken van een dergelijke lastenverdeling ontslaat ons niet van de verplichting onze nationale bijdrage in de komende jaren te verhogen. Tussen 1971 en 1975 dient te worden gestreefd naar een verdubbeling van de totale Nederlandse ontwikkelingsinspanning.
6. Het integreren en handhaven van deze hoge prioriteit voor de ontwikkelingssamenwerking in de nationale politiek vereist een zorgvuldig beleid ten aanzien van de Nederlandse economie. Zij maakt het noodzakelijk nationaal zorg te dragen voor:
   — gestage economische groei;
   — een optimale werkgelegenheid;
   — evenwicht van de nationale economie in relatie tot het buitenland;
   — uitbreiding en verbetering van onderwijs en vorming.
7. Aangezien het belang van de internationale samenleving vraagt om een daaraan aangepaste internationale economische structuur, zullen de mogelijkheden van een andere internationale arbeidsverdeling verder moeten worden bestudeerd. De daaruit voortkomende conclusies zullen moeten worden aanvaard, zowel nationaal als internationaal.
8. Doelbewust zal moeten worden gestreefd naar internationale overeenkomsten, die de afzet van produkten uit de ontwikkelingslanden op de markten van de ontwikkelde landen stimuleren (bijv. via algemene of bijzondere tariefpreferenties; regels betreffende research naar zinvolle vervangende produkten). Internationale grondstoffenovereenkomsten zullen de ontwikkelingslanden moeten beschermen tegen prijsbederf.
9. Overheid, bedrijfsleven, particuliere organisaties en particulieren geven, onder meer door kapitaaloverdracht, technische bijstand, kennisoverdracht, gestalte aan de samenwerking tussen rijke en arme landen. De overheid zal bedrijfsleven, particuliere organisaties en particulieren moeten steunen door garanties en/of belastingfaciliteiten.
De investeringen van bedrijven in de ontwikkelingslanden dienen ook bij te dragen aan de verbetering van de sociale infra-structuur.
10. Wanneer ontwikkelingslanden hulp vragen bij het opstellen en uitvoeren van geboorteregelingsprogramma's dient deze te worden verleend. Hierbij moet de verantwoordelijkheid der betrokken personen het uitgangspunt zijn.
11. De vraag van bilaterale of multilaterale hulp is er vooral één van doelmatigheid. Voorzover zij bilateraal wordt verleend, moet zij in beginsel ongebonden zijn en geconcentreerd op een beperkt aantal landen en/of regio's en op een beperkt aantal vormen van hulpverlening.
12. Aangezien een zo volledig mogelijke informatie van de burger van wezenlijk belang is voor een actief ontwikkelingsbeleid in wereldwijd verband, dient in nauwe samenwerking met de overheid, het onderwijs, de particuliere organisaties en de massamedia een goede voorlichting te worden gegeven.
13. Nederland zal het wetenschappelijk onderzoek ten behoeve van de ontwikkelingslanden alsook de evaluatie van de hulpverlening moeten stimuleren en uitbreiden.
14. Een doelmatig en slagvaardig ontwikkelingsbeleid vereist in Nederland een goed functionerende interdepartementale samenwerking. In de ontwikkelingslanden zullen de ambassades van de donorlanden i.c. de Nederlandse ambassades, moeten optreden als verbindingsorgaan op het gebied van de ontwikkelingssamenwerking in al haar aspecten. Meer dan tot dusverre zullen de ambassades in ontwikkelingslanden daartoe moeten worden toegerust met voor een dergelijk beleid gekwalificeerd personeel.
15. Om de doeltreffendheid van de ontwikkelingssamenwerking te verhogen, dient meer de nadruk te worden gelegd op de uitzending van (assistent-)deskundigen (met name op middelbaar niveau) en op de uitvoering van deskundigenprogramma's.
16. De resultaten van de ontwikkelingssamenwerking dienen voortdurend te worden getoetst aan de doelstellingen.

III Oost-West verhouding

1. Algehele ontwapening is een zaak van lange adem. Bij zijn streven naar de vorming van een internationale rechtsorde en een hechte basis voor onderling vertrouwen, dient Nederland in het bijzonder activiteiten te ontwikkelen voor een zo juist mogelijke wapenbeheersing en beperking.

2. Zolang een internationale rechtsorde ontbreekt, is voor het verzekeren van de veiligheid het recht tot individuele en collectieve zelfverdediging onmisbaar en is het handhaven van het machtsevenwicht een belangrijke middel om de vrede tussen Oost en West te bewaren.
In verband daarmee moet onder de bestaande internationale machtsverhouding de Noord-Atlantische Verdragsorganisatie als geïntegreerde defensieorganisatie worden gehandhaafd om haar belangrijkste taak, het voorkomen van oorlog, te vervullen.

3. Het machtsevenwicht is grotendeels gerundeerd op de aanwezigheid van nucleaire wapens. Het is echter niet aanvaardbaar, wanneer onze verdediging in beginsel op het gebruik van nucleaire wapens wordt afgestemd. Het bezit en het kunnen gebruiken is vooralsnog een realiteit. Naar een wederzijdse afschaffing van deze wapens zal steeds opnieuw met kracht moeten worden gestreefd.

4. Minstens even belangrijk en gevaarlijk als het atoomwapen zijn de bacteriologische en chemische strijdmiddelen. De bestrijding van en de controle op de vervaardiging, opslag en het gebruik van deze middelen moeten daarom worden bevorderd.

5. Voortdurend moet worden gestreefd naar vermindering van de bestaande spanningen tussen Oost en West.
Bij het overleg dient er van te worden uitgegaan, dat:
   a) Geen enkele belangrijke regeling tot stand kan komen zonder de medewerking van zowel de Verenigde Staten van Amerika als van de Sovjet-Unie.
   b) Alle plannen zullen falen, indien zij ingrijpende veranderingen teweegbrengen in het huidige machtsevenwicht. Dit neemt niet weg, dat bij het streven naar ontspanning, veiligheid, wapenbeheersing en ontwapening, het nemen van risico's tot het uiterste beperkt moet blijven.

6. De huidige toestand van stabiliteit en evenwicht is een belangrijke voorwaarde voor een duurzaam vergelijk tussen Oost en West. Om deze reden moet voorkomen worden, dat — zonder afspraak tussen Oost en West over een wederzijdse vermindering van strijdkrachten — een verdere terugtrekking van Amerikaanse troepen uit Europa plaats vindt. Het gevaar dreigt immers, dat anders de geloofwaardigheid van de bereidheid van het Westen om aan elke dreiging het hoofd te bieden wordt ondermijnd en de onderhandelingspositie van het Westen wordt verzwakt.

7. Door een betere politieke coördinatie, consultatie en besluitvaardigheid van de NAVO kunnen de NAVO-landen, individueel en gezamenlijk, een grotere bijdrage leveren tot de verbetering van de Oost-West verhouding en de Europese veiligheid.

8. Naast de taak, die de NAVO en haar leden in dit opzicht hebben, is het gewenst, dat ook in de Europese Groep van Tien (Finland, Zweden, Oostenrijk, Zuid-Slavië, Bulgarije, Hongarije, Roemenië, België, Denemarken en Nederland) het overleg inzake verbetering van het klimaat der wederzijdse betrekkingen en ontspanning zo spoedig mogelijk wordt voortgezet.

9. Initiatieven om tot zulk een klimaatsverbetering te komen en daarmee de ontspanning te helpen bevorderen, kunnen zijn:
   a) Het Verdrag om verdere verspreiding van kernwapens te voorkomen. Aanvaarding van dit Verdrag door vele landen, o.a. door West-Duitsland, is een noodzakelijke voorwaarde om hier te komen tot vruchtbare besprekingen over beëindiging van de nucleaire bewapeningswedloop en vermindering van oorlogsgevaar.
   b) Een „de facto" erkennen van de Oder-Neisse-grens door de NAVO-landen met West-Duitsland voorop. Ofschoon deze erkenning in West-Duitsland eerder haalbaar zal zijn dan een „de facto" erkenning van de DDR, dient ook dit laatste — zo mogelijk als onderdeel van een algemene regeling — in NAVO-verband ernstig te worden onderzocht en gestimuleerd.
   c) Het sluiten van non-agressiepacten tussen West-Duitsland en enkele Oosteuropese buurlanden, dient door de NAVO te worden bevorderd.
   d) Het houden van een Europese veiligheidsconferentie. Ter voorbereiding daarvan moeten in NAVO-, Westeuropees- en nationaal verband de nodige studies worden gemaakt.
   Op deze conferentie zal aandacht dienen te worden besteed aan het Duitse vraagstuk, de problematiek van wapenbeheersing en -beperking, aan het voorkomen van verrassingsaanvallen en aan het beginsel van non-interventie.
   e) Uitbreiding van de bilaterale contacten met Oost-Europa, vooral op economisch, technisch, wetenschappelijk en cultureel gebied. In dit verband dient ook het leggen van nauwere contacten tussen instellingen als de EEG en Comecon in overweging te worden genomen.

10. Ongetwijfeld is de kern van het spanningsveld in Europa de Duitse kwestie, die alleen maar in het kader van een Europees veiligheidsverdrag een vreedzame oplossing kan krijgen. De hereniging van de twee Duitse staten dient overigens niet als een essentiële voorwaarde te worden gesteld voór een Europees veiligheidsakkoord.

11. Binnen het Atlantische kader dient een verdere militaire samenwerking tussen de Europese leden te worden nagestreefd. Daarbij kan het vraagstuk van een Europese kernmacht pas actueel worden na uitbreiding van de Europese Gemeenschappen met Engeland en overeenstemming over het Europees buitenlands beleid. De vorming van een dergelijke kernmacht is zeker onder de huidige omstandigheden ongewenst.

12. Het vertrouwen in het Atlantisch bondgenootschap kan slechts blijven bestaan als het op de beginselen van democratie, persoonlijke vrijheid en rechtsorde blijft berusten. Derhalve moet op de NAVO-leden, die een ondemocratische regeringsvorm hebben, een permanente druk worden uitgeoefend om tot democratische politieke verhoudingen te komen.

13. Hoewel Nederland door zijn ligging nauw betrokken is bij de machtsstrijd tussen het westelijk en oostelijk blok, mogen de internationale machtsverhoudingen elders in de wereld niet uit het

oog worden verloren. Met name is hierbij te denken aan het Middellandse Zeegebied en het Midden-Oosten. Voor wat het laatste gebied betreft, dient Nederland — zowel binnen de Verenigde Naties als daarbuiten — alles te doen om te bevorderen, dat de vrede in dit gebied wordt hersteld onder erkenning en garantie van het recht van Israël op een zelfstandig bestaan.

14. In verband met de Oost-West-tegenstelling dient Nederland door het nemen van initiatieven de doorbraak van het isolement van China te bevorderen. Aan Communistisch China moet de mogelijkheid worden geboden lid van de Verenigde Naties te worden en de permanente zetel van China in de Veiligheidsraad te bezetten. Deze toelating mag niet leiden tot uitstoting van Formosa uit de Assemblee der Verenigde Naties.

15. Het lot van de vluchtelingen, met name in 't Midden-Oosten en in vele andere gebieden in de wereld, dient de grootste aandacht te hebben.
Bij het lenigen van de nood moet gestreefd worden naar hulpprogramma's in internationaal verband.

IV De Nederlandse Defensie

1. De Nederlandse defensie dient, in het kader van het vrije Westen en van de NAVO in het bijzonder, bij te dragen aan het voorkomen van oorlog en zo dit mocht falen, aan de daadwerkelijke verdediging van het NAVO-gebied, overeenkomstig de daartoe gemaakte afspraken. In het kader van deze afspraken rust op Nederland de verplichting bij te dragen aan de strategie van het aangepaste antwoord („flexible response"). Deze strategie beoogt bij een dreigende agressie een conflict te voorkomen en in elk geval het afglijden van een ontstaan conventioneel conflict naar een nucleair conflict zo lang mogelijk uit te stellen (crisisbeheersing). Deze strategie maakt de aanwezigheid van een sterke, mobiele en moderne conventionele strijdmacht noodzakelijk.

2. Het **internationale** defensiebeleid moet erop gericht zijn, dat:
   a) de NAVO verantwoord militair tegenwicht blijft c.q. gaat vormen voor de militaire macht van het Warschau Pact;
   b) de „atoomdrempel" zo hoog mogelijk wordt door de beschikking over een doeltreffende conventionele strijdmacht;
   c) de omvang en samenstelling van de NAVO-strijdmachten een mogelijke toenadering tussen Oost en West niet in de weg staan;
   d) de Europese NAVO-landen een zo groot mogelijke medezeggenschap verkrijgen in het bepalen van de nucleaire strategie van de NAVO.

3. Het **nationale** defensiebeleid dient gericht te zijn op het bereiken en instandhouden van de op de aanvaarde taak afgestemde gevechtswaarde. Daartoe is het noodzakelijk, dat steeds voldoende geldmiddelen ter beschikking staan. Aan deze eis kan worden voldaan door koppeling van de defensiefinanciering bijv. aan een, overeen te komen, vast percentage van het Bruto Nationaal Inkomen.

4. De omvang en de kwaliteit van de Nederlandse krijgsmacht moeten in maximale zin overeenstemmen met hetgeen in het kader van het bondgenootschap is overeengekomen. Een unilaterale vaststelling c.q. wijziging van de omvang van de Nederlandse strijdmacht is in tegenspraak met het lidmaatschap van de NAVO.

5. Gezorgd dient te worden voor:
   a) maximale integratie in de civiele maatschappij op ieder gebied, dat zich daartoe leent;
   b) democratisering van alle processen, waar die in overeenstemming zijn of kunnen worden gebracht met de taakuitvoering;
   c) maximale openheid, niet in het minst over de motivering van het gevoerde beleid zelf en de te nemen maatregelen;
   d) sociale zekerheid voor alle groepen van het militair personeel.

6. De thans bestaande tekortkomingen in de gevechtswaarde van de Nederlandse krijgsmacht o.a. op het gebied van de materiële uitrusting, de vaardigheid, (mogelijkheden voor het regelmatig houden van oefeningen) en de reactiesnelheid (het vraagstuk van de politieke en militaire waarschuwingstijd) moeten zo snel mogelijk worden opgeheven.

7. Mede in verband met de in punt 6 gesignaleerde tekortkomingen dienen/dient:
   a) een zo groot mogelijk deel van de voor de defensie beschikbare begrotingsgelden te worden besteed aan de investeringen;
   b) een onafhankelijk onderzoek naar de meest doelmatige structuur van het defensie-apparaat plaats te vinden;
   c) de bedrijfskosten scherp te worden bewaakt, waarbij met name moet worden gestreefd naar automatisering en een hechte samenwerking in bondgenootschappelijk verband;
   d) een verantwoorde aanschaffing respectievelijk beheer en onderhoud van het materieel te worden nagestreefd.

8. Aangezien handhaving van de vrede en veiligheid de belangrijkste taak van de krijgsmacht is, is het noodzakelijk, dat:
   a) Nederland op ruime schaal militaire eenheden ter beschikking houdt resp. stelt van de Verenigde Naties ter voorkoming of beëindiging van conflicten en het bestrijden van rampen.
   b) Militaire eenheden op basis van vrijwilligheid worden ingeschakeld in de ontwikkelingssamenwerking.

9. Een spoedige oplossing moet worden nagestreefd voor het probleem van de nadelige positie waarin een steeds geringer aantal voor de dienstplicht opgeroepenen verkeert t.a.v. een steeds groter aantal daarvan vrijgestelden.
In verband hiermee is het gewenst, dat de voor- en nadelen worden onderzocht van een krijgsmacht uitsluitend bestaande uit beroepsmilitairen en kortverband-vrijwilligers.
In het algemeen dient overigens te worden gestreefd naar vergroting van het aantal vrijwillig dienende militairen.

V Europese samenwerking

1. Een hechte Europese samenwerking op

bovennationale basis, niet slechts op economisch maar ook op politiek terrein, zowel in het verband der Europese Gemeenschappen als van de Benelux, moet tot één der belangrijkste doelstellingen van het Nederlandse buitenlandse beleid blijven behoren. Deze integratie is niet alleen een economische noodzaak doch ook een voorwaarde wil Europa zichzelf kunnen ontplooien en een maximale bijdrage leveren tot de verdere vooruitgang van de internationale samenleving.

2. Aangezien ook het beleid van de Europese Gemeenschappen mede gericht dient te zijn op het verminderen van de tegenstellingen tussen de rijke en de arme landen en de Oost-West-relatie, moet voortdurend onderzocht worden of de ontwikkeling van de Europese samenwerking aan deze doeleinden beantwoordt.

3. Voor blijvende steun aan de verdere ontwikkeling van de samenwerking is van grote betekenis:
   a) dat zij open is, zowel voor wat betreft de toetreding van andere democratisch bestuurde Europese landen, met name van het Verenigd Koninkrijk, als ook voor samenwerking met andere landen of economische blokken.
   Ook naar de kant van de ontwikkelingslanden dient een grote openheid te worden nagestreefd;
   b) dat zij democratisch is, dat wil zeggen, dat er voldoende inspraakmogelijkheden zijn voor allerlei belangengroeperingen en er een doeltreffende parlementaire controle bestaat op de besluitvormende organen. Het Europese Parlement dient daartoe met de nodige bevoegdheden te worden uitgerust en via directe verkiezingen te worden samengesteld;
   c) dat zij bovennationaal is, om een bevredigende samenwerking tot stand te brengen. Daartoe moet de positie van de Europese Commissie worden versterkt en er naar worden gestreefd om de besluitvorming, conform de opzet van de Verdragen van Parijs en Rome, weer te leiden naar de meerderheidsbesluiten.

4. De samenwerking van de met het Verenigd Koninkrijk, Denemarken, Noorwegen en Ierland uitgebreide gemeenschappen en de Verenigde Staten van Amerika dient te worden bevorderd door de instelling van paritaire consultatieve overlegorganen.

5. Binnen de Europese Gemeenschappen dient verdere uitbreiding te worden gegeven aan het gemeenschappelijk beleid op economisch, sociaal, monetair en fiscaal gebied en een begin te worden gemaakt met een gemeenschappelijk beleid voor het midden- en kleinbedrijf en voor de industrialisatie.
   Voor een doeltreffende samenwerking op wetenschappelijk en technologisch terrein dient thans reeds rekening te worden gehouden met een uitbreiding van de Gemeenschappen.

6. De totstandkoming van een gemeenschappelijke buitenlandse politiek moet worden bevorderd.
   Voorzover deze beperkt blijft tot de Zes, moet zij gebaseerd zijn op de bestaande verdragen en gericht zijn op bevordering van een werkelijke eenheid.

Hoofdstuk 2: Overheid en burger

Inleiding

Het is van groot belang, dat een ieder zich betrokken weet bij het maatschappelijke en politieke gebeuren. Dit betekent, dat alles in het werk moet worden gesteld om de actieve deelname van de bevolking — dat wil zeggen: het meedenken, meespreken en meeverantwoordelijkheid dragen — te bevorderen en te vergroten.
Van de besturen zal daarbij een grote mate van openbaarheid en openheid mogen worden verwacht; van de bevolking actieve belangstelling en een democratische instelling.

I Bevolking - bestuur

1a) Aangezien voor het goed functioneren van het democratisch bestel een zo groot mogelijke betrokkenheid van de bevolking bij het bestuur van groot belang is, zal ook voortdurend naar wegen moeten worden gezocht om deze betrokkenheid te bevorderen en te waarborgen.

b) Voor het goed functioneren van de democratie is het ook van groot belang, dat het bestuur slagvaardig en doelmatig is. Daarom zal er ook steeds naar moeten worden gestreefd deze efficiëntie te vergroten, opdat bij de totstandkoming en de uitvoering van het beleid tijdig de juiste beslissingen kunnen worden genomen.

c) Een bestuurder dient een democratische instelling te hebben. Hij moet het meespreken van de bevolking zien als een belangrijke bijdrage aan het zo goed mogelijk functioneren van het overheidsbestel. Hij zal medewerking moeten verlenen aan methoden en procedures, die de betrokkenheid van de bevolking bij het meespreken in de beleidsvorming van de overheid moeten bevorderen.

2. De staatsburgerlijke vorming moet worden gestimuleerd, met name in het onderwijs en vormingswerk. Organisaties, die zich ten doel stellen de staatsburgerlijke vorming te bevorderen, verdienen financiële steun van de overheid.

3. Voorts zijn de volgende punten van belang:
   a. Van overheidsbeslissingen zal bekend moeten zijn door wie, op welke gronden en wanneer deze worden genomen.
   b) Het enquêterecht van vertegenwoordigende lichamen dient verruimd te worden.

c) Bevorderd dient te worden, dat openbare hearings worden gehouden, waarbij in het bijzonder ook gedacht moet worden aan het horen van belanghebbende groeperingen.

d) De overheidsdocumentatie, voorzover deze geen betrekking heeft op private handelingen, dient zoveel mogelijk openbaar te zijn.

e) In geval van delegatie van wetgeving zal bij afkondiging van een Algemene Maatregel van Bestuur of van een Koninklijk Besluit een nota van toelichting moeten worden gegeven.

II Volksvertegenwoordiging

A. Het kiezen van de volksvertegenwoordiging

1a) Eén van de eisen, die aan een democratie gesteld moet worden, is, dat de stemmen van degenen die voor bepaalde beginselen en of politieke programma's en personen hebben gekozen, ook zo goed mogelijk tot hun recht komen. Teneinde het democratisch functioneren van het staatsbestel te bevorderen, is het gewenst, dat de invloed van de kiezer zich zal kunnen uitstrekken tot het bereiken van een regeerbare meerderheid. Om deze invloed te vergroten, dient gestreefd te worden naar een stelsel van evenredige vertegenwoordiging binnen een beperkt aantal districten, waarbij lijstverbindingen daarbinnen wel en daarbuiten niet zijn toegestaan.

b) Teneinde de invloed van het uitbrengen van voorkeurstemmen te vergroten, dient 't percentage, waarboven de voorkeurstemmen een sterker effect hebben, te worden verlaagd tot vijfentwintig. De kandidaten, die dit percentage behaald hebben, worden benoemd en gerangschikt na de kandidaten, die rechtstreeks de volledige lijstkiesdeler hebben behaald.

c) De duidelijkheid in de politiek kan aanzienlijk worden bevorderd als de diverse partijen voor elke verkiezing zich duidelijk uitspreken over de inhoud van hun program en over de wijze, waarop zij dit program menen te kunnen uitvoeren in de na de verkiezingen, volgende regeringsperiode.

2a) Het dient gebruik te worden, dat na een tussentijdse kabinetscrisis, niet zonder dat nieuwe verkiezingen worden gehouden een nieuwe coalitie kan optreden, welke geheel of gedeeltelijk bestaat uit andere partijen dan die deelnamen aan het afgetreden kabinet.

b) Indien één of meer leden van een Kamerfractie tijdens een zittingsperiode uit de fractie treden, behoort dit tevens een uittreden uit de Kamer in te houden. Regels van de wetgever op dit punt worden niet wenselijk geacht.

c) De leeftijdsgrens van het actief kiesrecht dient te worden verlaagd tot achttien jaar.

d) Een snelle studie is nodig over verlaging van de leeftijd voor het passief kiesrecht waarbij als uitgangspunt geldt het gelijktrekken van de leeftijd voor passief kiesrecht voor gemeenteraad, Provinciale Staten en Tweede Kamer.

e) Leden van de Tweede Kamer zullen het Kamerlidmaatschap als hoofdfunctie dienen te hebbem.

B. Het functioneren van de volksvertegenwoordiging

1a) Voor 't goed functioneren van de volksvertegenwoordiging is het noodzakelijk, dat de Tweede Kamerfracties van de politieke partijen de beschikking hebben over een behoorlijk toegerust bureau met een aan de omvang van de fractie aangepast apparaat ten behoeve van documentatie en secretariaatswerkzaamheden.

b) De wetenschappelijke bureaus van de politieke partijen zullen gesubsidieerd moeten worden, opdat deze instellingen in staat zullen zijn een deskundig apparaat in stand te houden ten behoeve van het studie- en vormingswerk.

2. Kamerleden zullen, indien de verantwoordelijke minister daarmee instemt, het recht hebben zich te laten voorlichten door ambtenaren.

3. De werkwijze van de Tweede Kamer dient zodanig te worden gewijzigd, dat in de plenaire zittingen van de Kamer de algemene politieke beleidslijnen en vraagstukken worden besproken, terwijl het overleg over de uitwerking van de verschillende onderdelen van het algemene beleid meer in openbare commissievergaderingen zou kunnen plaatsvinden.

4a) De Eerste Kamer dient gehandhaafd te blijven.

b) De functie van de Eerste Kamer zal primair gericht moeten zijn op het medebespreken van wetsontwerpen en van het politieke beleid op lange termijn. De begrotingsbehandeling kan worden vereenvoudigd.

c) De verkiezingen van de leden van de Eerste Kamer dienen te blijven geschieden door de Provinciale Staten in vier kiesgebieden. De periode van zes jaar, waarvoor Eerste Kamerleden gekozen worden dient te worden teruggebracht tot vier jaar.

d) De gekozen minister-president of gekozen formateur wordt afgewezen. Het recht tot aanwijzen van de formateur blijft bij de koning.

e) De openheid rondom de kabinetsformatie kan worden bevorderd, als de politieke partijen, die bereid zijn met elkaar regeringsverantwoordelijkheid te dragen, telkens voor verkiezingen hieromtrent afspraken maken en deze afspraken ook in de openbaarheid brengen. Deze afspraken zullen in ieder geval betrekking moeten hebben op de hoofdzaak van het regeringsprogram, alsmede — zo mogelijk — op personen, die eventueel minister-president of minister kunnen worden.

f) Ook de kabinetsformateur zal aan deze openheid moeten bijdragen door tijdens zijn formatiewerkzaamheden zoveel mogelijk inlichtingen te verstrekken over het verloop en de inhoud van de besprekingen.

5. Bij de huidige verdeling van taken over de verschillende departementen is de coördinatie van het overheidsbeleid onvoldoende gewaarborgd. Om hierin verbetering te brengen moeten de volgende maatregelen worden genomen:

a) De minister-president en de vice-minister-president dienen een sterke coördinerende bevoegdheid te hebben. Bij verschil van mening tussen ministers over deze aangelegenheden dienen zij op nog nader te regelen wijze een beslissende stem te krijgen.

b) De coördinerende raden binnen de mi-

nisterraad dienen uitgebreid te worden.

c) De ministers dienen een stringente opdracht aar ambtenaren te geven tijdig contact op te nemen met andere ministeries, die bij onderhavige zaken betrokken zijn.

III Het overheidsapparaat

1. De ontwikkelingen van het moderne overheidsapparaat en de toenemende vervlechtingen van de overheid met het maatschappelijk gebeuren vragen om een efficiënte bescherming van de burger tegen een onpersoonlijk technische en ambtelijk handelen van de overheid. Daarom dienen de volgende maatregelen aanbeveling:

a) De overheidsstukken moeten in begrijpelijke taal zijn gesteld.

b) Antwoorden op verzoeken van burgers, instellingen e.d. moeten binnen drie maanden worden gegeven. Indien dit niet mogelijk is, moet bericht worden gezonden waarom afdoening nog niet kan plaatsvinden.

c De voorlichtingsdiensten van de overheden moeten, naast de gebruikelijke voorlichting over het hoe en waarom van het overheidshandelen in het algemeen, de burger ook inlichtingen kunnen geven over de vraag, waar hij de nodige informatie ten aanzien van een bepaalde sector van het overheidsbeleid kan krijgen.

d) Betere regelingen van het administratief beroep tegen beschikkingen van lagere overheidsorganen moeten worden getroffen.

e) Bij beschikkingen dienen de gronden van beslissingen te worden gegeven en dient te worden vermeld waar en hoe beroep kan worden aangetekend.

f) Versnelling van de bestaande beroepsprocedures is dringend nodig.

g) Een spoedige aanstelling van een parlementaire ombudsman dient te worden bevorderd.

2. De Algemene Rekenkamer dient meer aandacht te schenken aan de doelmatigheid van het beleid. Zij moet onder meer nagaan, of er op de departementen wel voldoende aandacht aan de doelmatigheidsbevordering wordt besteed en welke resultaten hiermee worden bereikt. Tot dit doel zat de staf van de Rekenkamer moeten worden uitgebouwd met gekwalificeerde deskundigen. Ook moet zij in de gelegenheid worden gesteld, waar dat wenselijk is, van de diensten van externe organisatie- en efficiencybedrijven gebruik te maken. Tot haar taak moet ook gerekend worden na te gaan in hoeverre aan uitgebrachte adviezen gehoor wordt gegeven.

8a) De kwaliteit van het ambtelijk apparaat moet worden bevorderd door meer aandacht te schenken aan scholing en bijscholing.

b) De mobiliteit van de ambtenaar dient te worden bevorderd door gerichte overplaatsing op basis van een weloverwogen personeelsplanning op lange termijn.

IV Gemeenten en provincies

A. Betrokkenheid van de bevolking bij het bestuur.

1. De gemeentelijke overheid staat het dichtst bij de bevolking. De gemeentebesturen dienen te streven naar een zo groot mogelijke openbaarheid en dienen de betrokkenheid van de bevolking bij het bestuur te bevorderen.

2. De gemeentebesturen zullen naar goede voorlichting moeten streven, zodat het inzicht van de bevolking in het beleid wordt vergroot. Discussies over belangrijke beleidsaspecten zullen zo veel mogelijk in het openbaar moeten geschieden. Dezelfde eisen kunnen aan de provinciale besturen worden gesteld.

3. Het inschakelen van niet-raadsleden in door de raad in te stellen commissies dient te worden bevorderd.

4. Voorts dienen gemeentebesturen — over zaken en onderwerpen die zich daartoe lenen — openbare hearings te houden, zodat de bestuurders meer inzicht krijgen in de opvattingen die onder de bevolking leven. Voor dit doel zal ook gebruik moeten kunnen worden gemaakt van een plaatselijk referendum.

5. De burgemeester dient benoemd te worden door de Kroon, op voordracht van de Commissaris der Koningin, nadat de gemeenteraad is gehoord. Bij deze benoeming is een goed samenspel tussen de Commissaris der Koningin en de gemeenteraad noodzakelijk.

6. Ook bij de benoeming van de Commissaris der Koningin dienen de Provinciale Staten te worden gehoord. Tevens is een goed samenspel tussen de minister en de Provinciale Staten noodzakelijk.

B. De organisatie van het bestuur

Door de noodzaak van een gericht ruimtelijk beleid; door de noodzakelijke specialisatie van het apparaat gevoegd bij de schaalvergroting en een toeneming van de taken, zien gemeentelijke en provinciale besturen zich voor grote problemen geplaatst. Dit maakt een herstructurering van het bestuur noodzakelijk. Hierbij gaat het primair om het welzijn van de ingezetenen. Bij de bestuursinrichting zal grote aandacht moeten worden besteed aan doelmatigheid, overzichtelijkheid, openbaarheid en krachtige bestuurseenheden.

1. In vele agglomoraties is de laatste tijd een sterke intergemeentelijke samenwerking gegroeid, mogelijk gemaakt door de wet gemeenschappelijke regelingen. Het verdient aanbeveling de mogelijkheden van intergemeentelijke samenwerking te vergroten en door middel van een wettelijke regeling het totstandkomen van agglomeratie-organen te stimuleren. Hierbij dient openbaarheid van de vergaderingen van de bestuursorganen te worden voorgeschreven om te bereiken, dat de bevolking bij haar werkzaamheden betrokken is.

2. In het licht van de schaalvergroting zal de inter-provinciale samenwerking, alsmede de provinciale indeling en de taken en posities van de provincies moeten worden bezien. Daarbij moet worden nagegaan welke indeling het best past bij de toekomstige ontwikkeling.
Bovendien zal de taakverdeling tussen de drie bestuurslagen aan een kritisch onderzoek moeten worden onderworpen, waarbij met name een vergroting van de bevoegdheden van de provincies op het financiële terrein aandacht verdient.

3. Tot herziening van gemeentegrenzen moet worden overgegaan als ruimtelijke, sociale of economische ontwikkeling van een bepaalde streek dit noodzakelijk maakt. Aan de herindelingsplannen zal een onderzoek moeten voorafgaan, waarbij de bevolking en de door haar

gekozen vertegenwoordigers worden betrokken.

4. Decentralisatie van het bestuur verdient speciale aandacht, met name in grote gemeente (circa 100.000 inwoners en meer). De groei van zeer grote steden zal zoveel mogelijk moeten worden afgeremd. De voorkeur moet worden gegeven aan satellietgemeenten met een eigen bestuur.
5. Het beleid van de bestuursorganen moet op elkaar worden afgestemd. Daartoe is regelmatig overleg tussen de landelijke overheid, de provinciale, regionale en gemeentelijke organen dringend nodig.
6. Coördinatie van beleid van Provinciale Staten en gemeenten is noodzakelijk, in het bijzonder op het terrein van de ruimtelijke ordening, infra-structuur en welzijn.

V. Justitie

1. Rechtspraak

De onafhankelijkheid van de rechtspraak is één van de grondslagen van een democratisch staatsbestel. De wetgever dient er dan ook steeds op toe te zien dat deze onafhankelijkheid wordt gewaarborgd. Rechtsmacht toegekend aan andere onafhankelijke colleges dan die behorende tot de gewone rechterlijke macht, dient uitzondering te zijn.
Voor een goede onafhankelijke rechtspraak zijn goede rechters, een goed openbaar ministerie en goede advocaten van groot belang. Het terugbrengen van de leeftijdsgrens tot 65 jaar voor de zittende magistrateur is gewenst.
Overweging verdient in de Nederlandse rechtspleging bij het hoogste rechtscollege ee· opening te maken voor het doen blijken van een afwijkende mening, welke bij de beoordeling van een zaak wordt gehuldigd. Dit kan een bijdrage leveren aan het democratisch functioneren van de rechtspleging en het kan de openheid van de rechtspleging naar de burgers vergroten.
Het ›u wenselijk zijn, dat de taal van de rechterlijke macht in haar vonnissen eenvoudiger wordt.
Een loopbaan bij het openbaar ministerie dient aantrekkelijk te worden gemaakt. Het openbaar ministerie dient openheid te verschaffen aan het publiek ten aanzien van zijn beleid, zodat men kan begrijpen, waarom in het ene geval wel wordt vervolgd en in het andere geval niet.
De toegevoegde raadslieden hebben er recht op, dat hun diensten in zaken, waarin zij kosteloze rechtsbijstand verlenen, volledig van staatswege worden vergoed.

2. Wetgeving

Gelet op de invoering van het Eerste Boek van het nieuwe Burgerlijk Wetboek is spoedige totstandkoming van de andere boeken daarvan gewenst. Er dient voor te worden gewaakt, dat door te grote detaillering het nieuwe Burgerlijk Wetboek niet in het slop geraakt.
Spoedige totstandkoming van een wettelijke regeling van het stakingsrecht is gewenst. Het recht van demonstratie dient wettelijk te worden vastgelegd en aan regels te worden gebonden.

3. Strafrecht en politie

a) De strafrechtspleging dient aan de inzichten en eisen van deze tijd mede in de overwegingen te worden betrokken. Het zal in de strafrechtspleging moeten gaan om het oplossen, c.q. het begrenzen van conflictsituaties met het doel de menselijke grondslagen van onze maatschappij te beschermen en de belangen van burgers te waarborgen. Daarbij moet aandacht worden geschonken aan de elementen van preventie en vergelding.
Voorzover mogelijk dient vrijheidsbeneming en in het bijzonder preventieve hechtenis te worden vermeden.
Nadruk dient te vallen op de gedragsbeïnvloeding van de gestrafte. De schadeloosstelling van het slachtoffer dient beter te worden geregeld, bijvoorbeeld door een „Fonds tot schadeloosstelling", waarin ook de veroordeelde kan bijdragen en de betaalde boetes zouden kunnen worden gestort.
De regeling van de schadevergoeding aan de ten onrechte vervolgde moet eveneens worden verbeterd.

b) Aan modernisering van het gevangeniswezen in het algemeen en in het bijzonder wat de gebouwen betreft, moet een hogere prioriteit worden gegeven.

c) Een herziening van het Wetboek van strafrecht is gewenst, met name met het oog op een heroriëntatie omtrent de strafwaardigheid van bepaalde daden. Te denken valt in dit verband aan delicten op het terrein van de zedelijkheid, het gebruik van stimuleren en verdovende middelen en de huisvredebreuk.
Dit betekent niet een afschaffing zonder meer van alle desbetreffende bepalingen.
Het een en ander zal dienen te geschieden in overeenstemming met het beginselprogram.

d) Het politie-apparaat dient beter wetenschappelijk te worden toegerust, ten einde de mogelijkheid van goed reageren op conflictsituaties te vergroten en het zelfvertrouwen te bevorderen.
De samenwerking tussen het politieapparaat, de reclasserings-instellingen en de instellingen voor geestelijke volksgezondheid en maatschappelijk werk dient te worden gestimuleerd.
Het is noodzakelijk de verkeersdiscipline te bevorderen, onder meer door uitbreiding van de verkeerspolitie.

e) De ingewikkelde structuur van onze hedendaagse samenleving maakt het scheppen en instandhouden van een groot aantal wettelijke bepalingen noodzakelijk. Willen deze bepalingen effect kunnen sorteren, dan zal de nakoming ervan afgedwongen moeten kunnen worden.
Uit de toename van de verkeersdelicten blijkt duidelijk, dat de overheid thans onvoldoende bij machte is de overtredingen van de wettelijke bepalingen op het terrein van het strafrecht en van het verkeer tegen te gaan. Het is dringend noodzakelijk, dat aan deze toename 'n halt wordt toegeroepen. Een eerste vereiste daarvoor is een behoorlijke uitbreiding en waar nodig betere outillage van de politie, opdat met meer daadkracht tegen wetsovertreders kan worden opgetreden en de nakoming der wetten meer onder controle kan worden gehouden.

f) De rechtsbescherming der gastarbeiders dient nader te worden bezien en waar nodig verbeterd.

Hoofdstuk 3: Wonen, werken en recreatie

Inleiding

Het regelen van de bestemming van de ruimte in ons dichtbevolkte land is één van de belangrijkste taken van de overheid. Dit houdt in, dat aan de schaarse grond een dusdanige bestemming wordt gegeven, dat daardoor een gunstig woon-, werk- en leefklimaat wordt gewaarborgd, dat aan de voorwaarde van een gezond bestaan wordt tegemoetgekomen en dar daardoor de ontplooiing van mens en samenleving zo juist mogelijk wordt gediend.

De snelle veranderingen die zich in het maatschappelijke leven voordoen, gevoegd bij de sterke wijziging in het behoeftepatroon (verkeer, recreatie, sociaal-culturele voorzieningen), bij de grote bevolkingsdichtheid en de onevenwichtige spreiding van de werkgelegenheid, roepen de behoefte op aan een doelgericht beleid en coördinatie tussen de beleidsinstanties.

Dit beleid zal gebaseerd moeten zijn op breed opgezet wetenschappelijk onderzoek naaar de mogelijke toekomstige ontwikkelingen. Tevens zal dit onderzoek de alternatieve beleidsmogelijkheden en de prioriteiten op middellange termijn moeten aangeven.

Het ruimtelijk beleid van Nederland dient te worden afgestemd op de ontwikkelingen op dit terrein in Europa. Er zullen daarom initiatieven genomen moeten worden om in EEG-verband te komen tot een europees ruimtelijk beleid.

I Ruimtelijk beleid.

Het ruimtelijke ordeningsbeleid dient gericht te zijn op het bevorderen van een betere spreiding van de bevolking en op een evenwichtig inrichtingsbeleid met name in de sterk verstedelijkte gebieden.

1. Spreidingspolitiek

Een meer doelmatige spreiding van de bevolking over Nederland dient bevorderd te worden door een geleidelijke „uitstraling" van woon- en werkgebieden vanuit de Randstad Holland. Voorts door de vestiging van industrieën en een versterkte ontwikkeling van enige stadsgewesten van grote omvang in het Oosten, Zuiden en Noorden van ons land.

Vergroting van de economische ontwikkeling en daarmee van de werkgelegenheid van en in deze gebieden kan alleen effectief zijn bij verbetering van de infra-structuur en bij vergroting van het cultureel-sociaal verzorgingsniveau. Hiertoe dienen ten behoeve van deze gebieden onder meer de volgende maatregelen te worden genomen:

— versnelde aanleg van autosnelwegen van grote capaciteit in en naar deze gebieden;
— goede spreiding van de verschillende onderwijsinstellingen met name van die voor middelbaar onderwijs en voor de hogere beroepsopleidingen
— stichting van schouwburgen, sportaccommodaties en het treffen van voorzieningen op het terrein van de recreatie, de maatschappelijke- sociale- en geneeskundige dienstverlening e.d.;
— overheveling van (semi)-overheidsdiensten en stimulering van de vestiging van research-centra van overheids- en semi-overheidsinstellingen;
— stimulering van de vestiging van industrieën en dienstverlenende bedrijven, die niet noodzakelijk in de Randstad Holland moeten zijn gevestigd;
— daarnaast moet aan deze gebieden een grotere functie worden gegeven in het verschaffen van mogelijkheden van recreatie ten behoeve van de dichtsbevolkte delen van ons land.

2. Inrichtingsbeleid.

a) Met name voor het Westen is een selectief beleid t.a.v. industrievestigingen noodzakelijk. Bij beslissingen hierover zullen naast de economische facetten ook de welzijnsaspecten van de bevolking in de overwegingen dienen te worden betrokken.

b) Bij de planning van nieuwe wijken en woongebieden wordt veelal te eenzijdig de nadruk gelegd op kwantitatieve aspecten van de huisvesting. Er moet echter ook een harmonisch woonmilieu worden geschapen, waarbij gedacht kan worden aan:
   — meer ruimte voor experimenten en ontwikkeling van nieuwe woonvormen;
   — mogelijkheden voor recreatie, sport en spel in, of in de zeer directe omgeving van het woongebied (parken, speelweiden, speelterreinen voor de jeugd);
   — winkelcentra;
   — ruimten voor jeugdwerk, vormingswerk, voor kinderdagverblijven en crêches;
   — centra voor dienstverlening op het welzijnsvlak, o.a. voor de werkende gehuwde vrouw;
   — scholen en kerkcentra;
   — effectief openbaar vervoer en goede verbindingswegen met het regionale stadscentrum;

Bij de realisatie van deze objecten dienen de bevolking en de particuliere organisaties zoveel mogelijk te worden betrokken.

c) Er zullen behoorlijke oppervlakten van een aaneengesloten open gebied tussen de woongebieden moeten zijn, zowel ten behoeve van de agrarische produktie als met het oog op de recreatie. Het beleid zal er op gericht moeten zijn, dat met name de centrale open ruimte in de randstad (het „groene hart") niet verder wordt volgebouwd.

d) De bescherming, het beheer en het behoud van de vanuit sociografisch en/of biologisch gezichtspunt waardevolle elementen, dienen in een nationaal plan voor de natuurmonumenten te worden vastgelegd, een en ander na overleg met de natuur beschermingsorganisaties.

e) Ter bevordering van de levendigheid en ten dienste van de werkende gehuwde vrouw zullen bepaalde vormen van werkgelegenheid gesitueerd moeten worden in directe relatie met de woongebieden.

II Land- en tuinbouw en visserij.

A. Het beleid zal er op gericht moeten zijn, dat landbouw, tuinbouw en veeteelt zich op evenwichtige wijze — mede gezien in het

licht van de optredende schaalvergroting en de structurele veranderingen binnen en buiten de EEG — kunnen ontwikkelen.
Voor het bereiken van een menswaardig bestaan op deze ondernemingen zal moeten worden bevorderd dat:

a) voldoende ruimte en grond gereserveerd blijft voor gezonde agrarische bedrijven;
b) gestreefd wordt naar het handhaven van voldoende levenskrachtige dorpskernen in de overwegend agrarische gebieden. Om verschraling van de verzorging van het platteland te voorkomen zul bundeling van een aantal aspecten daarvan in grotere, regionale centra onvermijdelijk zijn.
c) door een gericht subsidiebeleid structuurverbeterende maatregelen worden gestimuleerd. Met name moet gedacht worden aan ruilverkaveling, ontsluiting, ontwatering en modernisering van bedrijfsgebouwen.
c) de werkers in de agrarische sector behoeven bijzondere aandacht; voor degenen die zonder werk komen dienen er ruime mogelijkheden te zijn voor omscholing met behoud van het oorspronkelijke inkomen, voor ouderen is een wachtgeldregeling of vervroegde pensionering de meest realistische oplossing.

Op de maatregelen om de sociale verzekeringspositie van de kleine zelfstandigen te verbeteren en om de problemen bij beroepsovergang op te vangen, wordt in dit program in hoofdstuk V ingegaan. Daarnaast dienen ten behoeve van land- en tuinbouw nog de volgende maatregelen te worden genomen:

a) het handhaven van die overheids- en semi-overheidsinstanties die dienstverlenende activiteiten (voorlichting e.d.) uitoefenen;
b) het financieel steunen van de bedrijven bij het streven naar doelmatige produktiemethoden en grotere produktieeenheden;
c) indien aan agrarische ondernemers beperkingen moeten worden opgelegd inzake de tot op dat moment gebruikelijke bedrijfsuitoefening of gronden aan hun agrarische bestemming moeten worden onttrokken, is een genoegzame schadeloosstelling van eigenaren en pachters vereist;
d) het zoveel mogelijk voorkomen van marktverstoringen voor agrarische produkten. Bij ernstige marktverstoring zal er voor gezorgd moeten worden, dat gezonde bedrijven zich kunnen handhaven.

B. De visserij vraagt de voortdurende aandacht van de overheid. Om onze nationale visserij in een gelijkwaardige positie te brengen met die van de andere EEG-landen dient een goed EEG-visserijgebied tot stand gebracht te worden.
De overheid zal door een actief beleid de schaalvergroting moeten bevorderen en zal de kottervisserij en de garnalenvisserij moeten steunen de structurele veranderingen te realiseren.

III Haven- en industrialisatiebeleid.

Met het oog op een goed ruimtelijk beleid en de gewenste spreiding en differentiatie van de werkgelegenheid en de evenwichtige ontwikkeling van handel en industrie is het nodig dat er een landelijk plan voor de zeehavenontwikkeling en industrialisatie op middellange termijn wordt opgesteld. Dit plan zal er vanuit moeten gaan dat:

a) Voldoende ruimte moet worden gereserveerd voor de aanleg en uitbreiding van zeehavens met in de onmiddellijke omgveing terrein voor de ontwikkeling van veel ruimte vergende (kapitaalintensieve) bedrijven.
b) Het plan dient zich te richten op een snelle ontwikkeling van de Brabantse wal en het Schelde-bekken ter ontlasting van Rijn- en IJmond. Voorts dient gestreefd te worden aan de aanleg van een grote zeehaven en van industrieterreinen in het noordwesten en noordooste van het land.
c) De woongebieden zullen op voldoende afstand van de industrieterreinen moeten liggen, zodat het gevaar, de hinder en de aantasting van het leefmilieu zoveel mogelijk worden beperkt.
d) De reclame voor de werving en vestiging van buitenlandse bedrijven zal landelijk moeten gebeuren.
e) De industrialisatie zal zoveel mogelijk geconcentreerd dienen te worden in de grote kernen. De overheid zal er zorg voor moeten dragen, dat er buiten de Randstad Holland voldoende aantrekkelijke vestigingsmogelijkheden zijn voor kleine en grote industrieën.
f) Om het beleid te kunnen coördineren zal er een staatssecretaris voor het haven- en industrialisatiebeleid moeten worden aangesteld.

IV Recreatieve- en sportvoorzieningen.

Een woongebied is dan pas „bewoonbaar" als er ruime mogelijkheden zijn voor de mens in zijn directe omgeving zichzelf te zijn en zich te recreëren. Om aan deze behoefte te kunnen voldoen, zal er gestreefd dienen te worden aan de opstelling van een landelijk plan voor sport en recreatie, waarin de behoeften op middellange termijn worden aangegeven en waarin de prioriteiten worden aangeduid. De uitvoering van het beleid kan mede in handen worden gelegd van de besturen van gemeenten en provincies, één en ander in nauwe samenwerking met de particuliere organisaties en het bedrijfsleven.
Daarbij zal in de algemene beleidssfeer dit plan de volgende elementen moeten bevatten:

a) De ontsluiting en ontwikkeling van grote recreatiegebieden en verbetering van het voorzieningsniveau.
b) Goede spreiding en ruime subsidie voor de mogelijkheden tot dagrecreatie voor het gehele gezin in de sterk verstedelijkte gebieden. Hiertoe behoort ook de ontwikkeling van het „groene hart" van de Randstad Holland.
c) De aanleg van sportvelden en andere sportaccommodaties dient sterk te worden versneld en moet zoveel mogelijk geschieden en de directe omgeving van het woonmilieu. Hierbij dient een goede spreiding voorop te staan. Bovengenoemde sportaccommodaties moeten in beginsel voor gemeenschappelijk gebruik worden opengesteld.
d) Grote aandacht voor werving van toeristisch bezoek aan Nederland door middel van effectieve propaganda en bevordering van het culturele en sociale toerisme.

V Verkeer en vervoer.

Als uitgangspunt moet gelden dat het wegenplan, het vaarwegenplan en het spoorwegnet moeten aansluiten bij het ruimtelijk beleid.

a) Prioriteit bij het wegenplan moeten hebben de aanleg en verbetering van auto-

snelwegen tussen de grote bevolkingscentra.

b) Er zal naar integratie van de planning van de spoorwegen en de ruimtelijke ordening gestreefd moeten worden. Bij de kwestie van onrendabele lijnen zullen mede de planologische en de sociale motieven in acht moeten worden genomen. De overheid zal daarbij, indien nodig, in de niet gedekte kosten tegemoet moeten komen.

c) Maatregelen om in de binnensteden te komen tot een verschuiving van 't particuliere vervoer naar het openbare vervoer en tot het leggen van het doorgaande verkeer om woonkernen heen dienen te worden gestimuleerd. De ontwikkeling zal zoveel mogelijk moeten gaan in de richting van het weren van lang-parkeerders uit de binnensteden, autovrije winkelstraten, gecombineerd met goed openbaar vervoer en voldoende parkeergelegenheid aan de randen. De bouw van parkeergarages dient te worden gestimuleerd.

d) Evenals het lokale vervoer moet de overheid het niet-rendabele regionale openbare vervoer, indien en zolang het algemeen belang dit noodzakelijk maakt, financieel steunen.

e) De bevordering van de verkeersveiligheid moet als 'n zeer belangrijke taak worden gezien. Hierbij zijn nodig o.a. veilige wegen, snelle en efficiënte hulpverlening bij verkeersongelukken, controle op de veiligheid van motorrijtuigen, wettelijke regeling van het rijschoolonderwijs en intensieve controle op het verkeersgedrag.

VI Zuiverheid van lucht, bodem en water

Er zullen uitgebreide maatregelen genomen moeten worden om de toenemende verontreiniging van lucht, bodem en water terug te dringen.

a) De wet op de verontreiniging van oppervlaktewater is een eerste stap in de richting om een goede hygiëne van 't milieu en een gezond leefklimaat te kunnen waarborgen.
De overheid dient door een actieve subsidiepolitiek de bouw en de uitbreiding van rioolwaterzuiveringsinstallaties te bevorderen.

b) Een wettelijke regeling om de luchtverontreiniging tegen te gaan dient spoedig van kracht te worden. Deze wet zal zowel de mogelijkheden moeten openen om de verontreiniging door bedrijven tegen te gaan als ook maatregelen moeten aangeven om de verontreiniging door particulieren (huisbrand) en motorrijtuigen te kunnen beperken. Uitgangspunt dient te zijn dat de verontreiniger betaalt.

c) De overheid dient maatregelen te nemen om de geluidshinder (supersonisch luchtverkeer, fabrieken, enz.) te beperken.

d) Voor de afvoer van straat- en huisvuil en industriële afval dient vooral gestreefd te worden naar per regio opgezette vuilverbrandingsinstallaties.

e) Het aantal autokerkhoven dient sterk te worden beperkt. Op de invoer van gebruikte auto's dient een strenge controle te worden uitgeoefend.

f) Het onderzoek betreffende de hygiëne van het milieu en de gezondheidstechniek behoeft uitbreiding waarbij met name aan internationale samenwerking moet worden gedacht.

g) Nederland dient initiatieven te nemen om via de EEG te komen tot een internationale code tegen het lozen van afval in water en lucht en tot een internationaal controle- en waarschuwingssysteem.

h) Industrieën, die gevaren voor de omgeving kunnen opleveren bij brand, ontploffingen en het ontsnappen van giftige stoffen moeten in beginsel niet in de directe omgeving van woongebieden worden gevestigd. Bovendien zullen strenge voorschriften moeten worden gegeven inzake de beveiliging van de bevolking tegen rampen. Dit geldt ook voor het vervoer en de opslag van brandbare en giftige stoffen.

VII Volkshuisvesting.

a) Aan krachtige bestrijding van de woningnood — vooral voor de minder draagkrachtigen — en het voorzien in de woningbehoefte in die streken, waar de woningnood nog zéér groot is, moet een hoge prioriteit worden verleend.
In concreto zullen hiervoor de volgende maatregelen noodzakelijk zijn:

Opvoering van het woningbouwprogramma van 125.000 met een zodanig aantal als in verband met bouwcapaciteit, financieringsmogelijkheden en beschikbare bouwgrond mogelijk is; hierbij wordt aan een geleideljke verhoging met in totaal 10 à 15.000 woningen per jr. over de periode 1971-1975 gedacht (in 1975 derhalve 135 à 140.000 woningen).

b) De verbetering van bestaande woningen en de opruiming van krotten — bij voorkeur in het kader van een algehele buurt- dorps- of stadsreconstructie dienen krachtig te worden bevorderd.

c) Een doeltreffend middel om voor de minst draagkrachtigen meer woningen voor aanvaardbare prijzen te verkrijgen is het verder bevorderen van de zogenaamde (eventueel verplichte) doorstroming. Bevoegdheid van de plaatselijke overheid om ook de woningbouwverenigingen daartoe te verplichten is gewenst.

d) Bij de programmering van de sociale woningbouw zal in het bijzonder rekening moeten worden gehouden met de huisvestingsbehoeften van minder draagkrachtigen, grote gezinnen, lichamelijk gehandicapten, bejaarden, alleenstaanden, gezinnen van buitenlandse werknemers en studenten.

e) Het is gewenst dat er zo spoedig mogelijk een geheel vrije woningmarkt ontstaat met verantwoorde huurprijzen zowel voor woningen als ook delen daarvan (kamerverhuur). Daarbij dienen de belangen van huurder en verhuurder in voldoende mate te worden gewaarborgd. Voor gezinnen waarvoor de huur tijdelijk of blijvend te hoog is dienen individuele huursubsidies te worden verleend.

f) Naast bevordering van de woningwetbouw is verdere stimulering van de particuliere bouw gewenst onder meer door premieregelingen (gekoppeld aan het inkomen), door het beschikbaar stellen van goedkope kredieten of via het stellen van negatieve inkomsten of loonbelasting.

g) Teneinde tot een groter nuttig effect te komen bij de woningbouw, is het nodig dat de voorschriften aanmerkelijk worden vereenvoudigd en er een grotere decentralisatie wordt toegepast. De verdeling van de gesubsidieerde woningen

per provinciee en gemeenten, moet plaatsvinden op grond van zo nauwkeurig mogelijke vaststelling van de werkelijk bestaande behoeften.
Aan de gemeenten dient 'n voorkeurrecht te worden gegeven bij de verkoop van gronden welke in een bestemmingsplan vallen. Voor het bepalen van de prijs welke de gemeente bij onteigening of bij het gebruikmaken van het voorkeursrecht dient te betalen, moet de gebruikswaarde van de grond de grondslag te zijn.

i) Het woongerief en de kwaliteit van de woningen moeten sterk worden verbeterd, ook in relatie tot het woonmilieu. Bij de vaststelling van de verhouding hoogbouw-laagbouw dient vooral met de behoeften en wensen van de te huisvesten gezinnen of personen rekening te worden gehouden.
Voorts dient daarbij ook zorgvuldig tegen aantasting van het land-schappelijk karakter te worden gewaakt.

j) Het doelmatig bouwen en het streven naar bouwkostenverlaging moeten worden bevorderd, ondermeer door uitbreiding van de bouwresearch. Daarnaast dient de ontwikkeling van nieuwe bouwvormen te worden gestimuleerd, waarbij vooral rekening wordt gehouden met de behoeften en wensen van de bevolking.

k) De gemeentebesturen dienen er voor zorg te dragen tijdig uitvoerbare en subsidiabele plannen gereed te hebben.

VIII Uitvoering en prioriteiten.

Het beleid ten aanzien van wonen, werken en recreatieve voorzieningen zal moeten worden uitgevoerd door de overheid (rijk, provincies en gemeenten) in nauwe samenwerking met de particuliere organisaties.
Voor de uitvoering zal een visie op lange termijn noodzakelijk zijn. Deze visie zal moeten worden gevoed door het „toekomstonderzoek" naar de ontwikkelingen die zich zullen voordoen en deze zal mede moeten worden bepaald door de behoeften die er bij de bevolking leven.
Voor de vaststelling van het beleid op kortere termijn en de prioriteiten zal deze toekomstvisie bepalend moeten zijn.
Vanuit de in dit hoofstuk neergelegde visie kunnen de volgende punten worden genoemd die spoedige verwezenlijking vragen, rekening houdend met de economische mogelijkheden:

— spoedige verbetering van de woon- en leefomgeving van de sociaal en economische zwakken;
— krachtige bestrijding van de verontreiniging van bodem ,lucht en water;
— ontwikkeling van een landelijk plan voor sport en recreatie;
— ontwikkeling van een op de toekomst gericht haven- en industrialisatiebeleid;
— versnelde aanleg van autosnelwegen tussen de grote bevolkingscentra;
— krachtige uitvoering van het spreidingsbeleid.

Hoofdstuk 4: Onderwijs, vorming en dienstverlening

Inleiding

1. Uitgangspunten.

a) Belangrijke elementen in het welzijnsbeleid zijn de toerusting van ieder om mee te werken aan het tot stand brengen van persoonlijk welzijn en het helpen van degenen die daartoe zelf niet in staat zijn.
Dit geldt met name voor onderwijs en vorming, voor de recreatie en sport, voor de culturele en creatieve ontwikkeling en ook voor de lichamelijke en geestelijke gezondheid.

b) In de allereerste plaats is de mens zelf verantwoordelijk voor zijn welzijn, voor dat van zijn medemens en voor de verbanden waartoe hij behoort zoals gezin, kerk, leef- en werkgemeenschap en daaruit vloeit de plicht voort om hierin werkzaam te zijn.
De overheid zal het particulier initiatief en het dragen van medeverantwoordelijkheid moeten stimuleren, onder meer door een actief subsidiebeleid. Zij zal structuren moeten scheppen, waarbinnen het particulier initiatief, het werk van de kerken en verenigingen en de persoonlijke verantwoordelijkheid tot hun recht kunnen komen. Daar waar 't particulier initiatief tekort schiet zal de overheid onder eigen verantwoordelijkheid voorzieningen moeten treffen.

c) Het beleid van de overheid op de genoemde terreinen moet gebaseerd zijn op drie fundamentele rechten. Deze zijn:
— het recht op volledige ontplooing en ontwikkeling
— het recht op bijstand als het persoonlijke welzijn is verstoord
— het recht op bescherming tegen gevaren, die het persoonlijk welzijn kunnen beïnvloeden.

2. Coördinatie, onderzoek en planning.

a) Om verdere versnippering te voorkomen zal de overheid moeten streven naar de totstandkoming van een landelijk ontwikkelingsplan dat met name de volksgezondheid, de maatschappelijke dienstverlening, de recreatie en sport, het vormingswerk, de culturele ontwikkeling en het jeugdwerk omvat. Dit plan zal de organisatiestructuren en de prioriteiten moeten aangeven. In een raamwet zal daarbij de subsidiëring van de verschillende organisaties en betrokkenen moeten worden geregeld.

b) Voor een weloverwogen opzet van het beleid op deze terreinen is wetenschappelijk onderzoek naar de mogelijke toekomstige ontwikkeling in de samenwerking en naar de werkelijke behoeften onder de bevolking onontbeerlijk. Dit onderzoek zal sterk moeten worden uitgebreid.

c) Daarnaast zal op het terrein van het particuliere initiatief de onderlinge samen-

werking en de coördinatie moeten worden bevorderd.
Op het landelijke vlak moet worden nagegaan of de bestaande nationale overkoepelende instanties of raden voor de onderscheiden werkterreinen, kunnen worden gecoördineerd in 'n Centrale Welzijnsraad.
Deze raad kan als officieel adviesorgaan voor de rijksoverheid dienen en kan tevens coördinerend optreden tussen het beleid van het particulier initiatief en dat van de rijksoverheid.
Eveneens kunnen op provinciaal en lokaal vlak ook raden worden ingesteld met gelijke coördinerende en adviserende functies.

d) De uitvoering van het beleid zal bij voorkeur moeten geschieden door organen, die geografisch en psychologisch zo dicht mogelijk bij de bevolking staan. Er zal naar gestreefd moeten worden in dorpen en wijken ruimtelijke voorzieningen te treffen, waarbinnen naar behoefte en naar gelang de plaatselijke situatie dit mogelijk en wenselijk maakt, verschillende soorten van werkzaamheden op deze terreinen kunnen worden geconcentreerd, zoals dienstencentra en wijkcentra.

e) De verschillende particuliere organisaties zullen naar grote openheid moeten streven en dienen zoveel mogelijk de bevolking bij de activiteiten te betrekken. Alle gesubsidieerde instellingen dienen jaarlijks een beknopt verslag op te stellen dat in ruimte kring wordt verspreid.

II Onderwijs, vorming en ontwikkeling.

De vrijheid van het bijzonder onderwijs is een groot goed, waaraan — ondermeer door ongunstige subsidievoorwaarden — niet getornd mag worden. Er dienen ruime mogelijkheden (met name financiële) te zijn voor het geven van godsdienstonderwijs bij het openbaar onderwijs.

1. Onderwijs.

A. Onderwijsvernieuwing.

Goed en doelmatig onderwijs is van het allergrootste belang voor de toekomst van ons land en voor een harmonische uitbouw van de samenleving.
Voor een evenwichtige ontwikkeling van het onderwijs is het nodig, dat het zich doorlopend aanpast aan de veranderingen in de samenleving. Daarbij zal bijzondere aandacht moeten hebben:

a) Voor een systematische benadering van de onderwijsvernieuwing is de instelling van een nationaal onderwijs planbureau gewenst.

b) Goed toegerust onderwijskundig onderzoek is nodig om die gegevens te verwerven die onderwijsverbetering op goede gronden mogelijk maakt.

c) Begrijpelijk geformuleerde documentatie en informatie dienen tijdig aan alle belanghebbenden verstrekt te worden.

d) De opleidingsinstituten voor het onderwijs dienen een vruchtbaar contact met de pedagogische centra en de wetenschappelijke instituten te hebben.

e) De pedagogische centra hebben een belangrijke taak in het zicht vernieuwende onderwijs en verdienen derhalve een ruime financiële steun van de overheid.

f) De pedagogische en didactische vorming van leraren na hun wetenschappelijke studie behoeft verbetering, terwijl periodieke bijscholing van alle leerkrachten noodzakelijk is.

g) Een speciale leergang voor schoolleiders is noodzakelijk.

h) De ouders dienen bewust betrokken te worden in het geheel van het te vernieuwen onderwijsbeleid.

i) In het gehele onderwijs zal meer aandacht besteed moeten worden aan de vorming van de jonge mens. Hierbij moet speciaal gedacht worden aan de staatsburgerlijke vorming, aan de lichamelijke en creatieve ontwikkeling, aan seksuele vorming mede in relatie tot het menszijn en aan de confrontatie van de jeugd met de samenleving.

j) Alle leer- en hulpmiddelen voor de scholen dienen op hun waarde voor het onderwijs te worden getoetst.

k) Spelling-vereenvoudiging blijft nodig.

B. Democratisering van het onderwijs.

Ieder kind heeft er recht op het onderwijs te volgen dat met zijn gaven overeenkomt. Daarom moet alles in het werk gesteld worden om de verdere democratisering van het onderwijs te bevorderen zodat meer kinderen uit de lagere milieus tijdig zodanig worden opgeleid dat zij voortgezet en wetenschappelijk onderwijs gaan volgen. Voorts zal ruime aandacht moeten worden besteed aan de opvang van kinderen die door afkomst of milieu aanpassingsmoeilijkheden hebben. Middelen daartoe zijn ondermeer doelgerichte voorlichting aan de ouders en goede begeleiding van elk kind voor de leerkrachten. Dit geldt bovenal voor het kleuter- en basisonderwijs. Juist daarom is verdere verlaging van de leerlingenschalen voor het kleuteronderwijs en de laagste klassen van het basisonderwijs dringend gewenst.
Voorts dient de oprichting van schooladviesdiensten, in relatie tot hulpverlenings- en adviesinstanties buiten school, te worden gestimuleerd.

C. Vormen van onderwijs

a) Een nieuwe wettelijke regeling voor het kleuter- en basisonderwijs dient spoedig te worden gerealiseerd, waarbij kleuter- en basisonderwijs naar elkaar toe dienen te groeien. (bv. door vorming van schoolgemeenschappen, speel-leer-klassen).
Ook bij het basisonderwijs dient een gematigde vorm van specialisatie bij de leerkrachten te worden ingevoerd. Daarnaast dient de opleiding van leerkrachten bij kleuter- en basisonderwijs op de pedagogische academies op een hoger peil te worden gebracht. De honorering dient hierop te worden afgestemd. Dit om te voorkomen dat het basisonderwijs zijn aantrekkelijkheid zal verliezen voor de leerkrachten.

b) De financiële steun aan het onderwijs en de daarbij behorende huisvesting voor schipperskinderen zullen sterk moeten worden uitgebreid.

c) Om stagnatie in de verdere doorvoering van de Mammoetwet te voorkomen is het nodig, dat de overheid ruime middelen ter beschikking stelt om de herstructurering te kunnen uitvoeren. Zij zal daartoe een flexibel en doelgericht beleid moeten voeren, zodanig dat de resultaten van de opgedane ervaringen in de verdere planning kunnen worden betrokken. Daarbij dienen de positie en de salariëring van de leerkrachten bijzondere aandacht te hebben.

d) Gezien de plaats die de technische en dienstverlenende beroepen zullen innemen in het toekomstige maatschappelijke bestel dient ruime aandacht te worden besteed aan het onderwijs in de moderne technische en verzorgende beroepen en van het middenstandsonderwijs.
Met het oog op de snelle verandering van het economische leven zullen het her- en bijscholingswerk en de beroepsopleiding van meisjes moeten worden uitgebreid.

e) Er moet naar nauwe integratie van 't hoger beroepsonderwijs en het wetenschappelijk onderwijs worden gestreefd.

2. Wetenschappelijk onderwijs en onderzoek.

A. Universiteiten en hogescholen

Om te kunnen waarborgen, dat de instellingen voor wetenschappelijk onderwijs blijven voldoen om aan de groeiende behoefte van de maatschappij aan academisch gevormden, om in de toekomst de kwaliteit van het wetenschappelijk onderzoek te waarborgen, om te voorkomen dat verspilling van financiële middelen en intellectueel potentieel optreedt dienen de volgende maatregelen te worden genomen:

a) Herziening van het wetenschappelijk onderwijs door reorganisatie van de onderwijsprogramma's. Daarbij gelden de volgende uitgangspunten:
   — instelling van een volledig afgeronde (verkorte) studie van omstreeks vier jaar af te sluiten met een doctoraal examen:
   — daarnaast moeten er vervolgopleidingen komen voor gespecialiseerde beroepen (bv. artsen, apothekers en leraren) en speciale cursussen voor periodieke bijscholing van academisch en niet-academisch gevormden;
   — zij die een wetenschappelijke loopbaan ambiëren of zich in wetenschappelijk werk willen bekwamen kunnen hun opleiding afronden door een periode van twee tot drie jaar zelfstandig werk aan universiteitsinstituten af te sluiten met het verdedigen van een werkstuk of een aantal publicaties voor een kleine kring van deskundigen (promotie);
   — voor hoogleraren dient de pensioengerechtigde leeftijd gesteld te worden op 65 jaar;
   — voorts moet gestreefd worden naar afstemming van de onderwijsprogramma's van de verschillende universiteiten onderling.

b) Er dient naar intensieve samenwerking tussen de universiteiten en hogescholen gestreefd te worden teneinde tot afspraken te komen over researchbeleid, de onderwijsprogrammering en omtrent de instelling van nieuwe instituten en specialisaties.

c) Universiteiten en hogescholen dienen aan de grondregels van openbaarheid en democratisch functioneren te voldoen. In de universiteitsbesturen dienen naast vertegenwoordigers uit de maatschappij en uit de kring van hoogleraren, lectoren en wetenschappelijke medewerkers ook vertegenwoordigers van het administratief en technisch personeel en van studenten zitting te hebben. Het huidige beurzenstelsel dient uitgebouwd te worden in de richting van 'n systeem van studieleningen waarvan alle studerenden boven de achttien jaar gebruik kunnen maken.

B Wetenschapsbeleid

a) Voor een evenwichtige uitbouw van de technologische ontwikkeling en van het onderzoek is een gericht wetenschapsbeleid een vereiste. Een landelijk researchplan zal er op gericht moeten zijn overlappingen te voorkomen en 't zal de leemten in onderzoek moeten aangeven; middellange termijnplanning is daarbij onontbeerlijk; openbaarheid van de plannen worden zoveel mogelijk bevorderd.

b) Prioriteit bij het wetenschapsbudget dient (gezien de relatieve achterstand) te hebben:
   — onderzoek ten behoeve van industrie en handel
   — fundamenteel medisch onderzoek
   — onderzoek op het terrein van de mens- en gedragswetenschappen.

c) Er dient zoveel mogelijk naar centralisatie van onderzoek gestreefd te worden, ondermeer door de instelling van landelijke instituten van topklasse (b.v. voor automatisering moleculaire biologie, chemie en fysica van de mens, filosofie en sociale wetenschappen).

d) De internationale samenwerking op technologisch en wetenschappelijk terrein zal sterk moeten worden gestimuleerd.

e) Het verdient aanbeveling voor de coördinatie en de planning van wetenschappelijk onderzoek een minister zonder portefeuille voor het wetenschapsbeleid aan te stellen.

3. Vormingswerk

Door de structuurveranderingen in de maatschappij en de zich snel wijzigende samenleving, die ingewikkelder en onoverzichtelijker wordt, komt er steeds meer behoefte aan een doelgerichte aanpak van het vormingswerk.
Uitgaande van het thans bestaande vormingswerk voor volwassenen komen wij tot de volgende opzet:

a) wijks- of stadsgewijze opzet van het vormingswerk via avondcursussen, discussie- en voorlichtingsbijeenkomsten. Dit werk dient zoveel mogelijk ingebouwd te worden in het opbouwwerk en dient er mede op gericht te zijn de betrokkenheid en de actieve belangstelling van de bevolking te stimuleren.

b) uitbreiding van het werk van de vormingsinstituten en volkshogescholen, zodat deze instellingen meer betrokken raken bij de organisatie van cursussen e.d. op regionaal en plaatselijk vlak.

c) een landelijke opzet van het vormingswerk gericht op de permanente vorming (éducation permanente) van de bevolking met het doel het inzicht van de mensen in het maatschappelijk proces te vergroten, het vermogen tot kritisch verwerken van informatie te stimuleren en om een ieder in de gelegenheid te stellen op de hoogte te blijven van nieuwe ontwikkelingen. Dit werk zal gezamenlijk moeten worden opgezet door vormingsinstituten, universitaire instellingen en door radio en televisie.

4. Cultuurbeleid

a) Een cultuurbeleid zal gericht dienen te zijn op het stimuleren en zoveel mogelijk tot ontwikkeling brengen van de creatieve mogelijkheden in ieder mens.

Daarnaast dient door een gericht subsidiebeleid bevorderd te worden dat veel meer mensen gebruik gaan maken van de geboden mogelijkheden voor actieve en passieve cultuurbeoefening.

b) Naast musea en schouwburgen zullen ook andere mogelijkheden en ruimten beschikbaar moeten komen voor contacten met de professionele kunst, voor creatieve expressie.

c) De massa-communicatiemiddelen, en met name televisie, moeten meer worden gebruikt ten behoeve van de creatieve en culturele ontplooiing van de mens.

d) Het behoud van cultuuruitingen uit 't verleden is een zaak van groot gewicht. Dit punt zal dan ook een belangrijke plaats in het cultuurbeleid moeten innemen.

e) Onderzocht zal moeten worden of het huidige beleid ten aanzien van musea, monumenten en theaters, toneelgezelschappen, orkesten en de opera voldoet aan eisen van doelmatigheid en of er sprake is van een evenwichtige besteding en spreiding van de beschikbare gelden over voorbije, dan wel meer traditionele kunstuitingen en nieuwe, experimentele vormen van experessie.

f) De regionale culturen zijn in het geheel van het Nederlandse cultuurpatroon van groot belang. Zij dienen een constructieve bijdrage te leveren aan het culturele leven en als zodanig zullen zij door de overheid moeten worden erkend en gesteund. Onder de gebieden met 'n regionale cultuur neemt Friesland door de tweetaligheid een bijzondere positie in.

g) De overheid heeft de taak de professionele kunstbeoefening te stimuleren en te steunen.

h) Aan de kunstenaars moeten daarom in het maatschappelijke leven ruimer kansen worden geboden zich te ontplooien o.a. door ze meer in te schakelen bij de inrichting van het woonwerk- en leefklimaat van de mens.
Hiertoe zou de instelling van een afzonderlijke Rijksdienst stimulerend kunnen werken.

5. Jeugd- en jongerenwerk

a) Ten behoeve van de jonge generatie, moet gestreefd worden naar de totstandkoming van een jeugdstatuut, waarin de rechten en verantwoordelijkheden van de jonge mensen, in onderwijs, bedrijf, leger, jeugdraden en verenigingen voor jeugd- en jongerenwerk zijn vastgelegd.

b) Er zal spoedig een wettelijke regeling tot stand moeten komen waarin de vorming voor werknemers onder de achttien jaar wordt gewaarborgd. Het aantal instellingen voor vorming en ontwikkeling van jonge werknemers dient sterk te worden uitgebreid.

c) De mogelijkheden voor inspraak en medezeggenschap van de jonge generatie in onderwijs, op universiteiten en bij activiteiten die henzelf betreffen (jeugdsport, recreatieprojecten, jeugd, en jongerenverenigingen) zullen sterk moeten worden uitgebreid.

d) De meerderjarigheidsgrens dient verlaagd te worden tot 18 jaar.

e) Voor het jeugdwerk moet gestreefd worden naar een gemeentelijk opgezet beleid gekoppeld aan plaatselijke jeugdraden waarin naast de overheid en de particuliere organisaties ook de jongeren zelf inspraak en medebeslissingsrecht hebben.
Elke gemeente zal een beleidsplan voor het jeugdwerk moeten ontwikkelingen waarin de prioriteiten worden gesteld, met name at betreft de totstandkoming van jongerencentra, speelplaatsen en andere gelegenheden waar de jeugd zichzelf kan zijn. Er dienen ruime financiële middelen te zijn voor het experimenteren met eigentijdse vormen van jeugd- en jongerenwerk.

6. Sport en recreatie

Sport en recreatie zijn belangrijke middelen ter bevordering van de ontplooiing van de mens.
Het beleid ten aanzien van deze aspecten van een integraal welzijnsbeleid zal in het kader van een landelijk plan voor sport en recreatie, waarop ook in hoofdstuk III: V is gewezen, tot ontwikkeling dienen te worden gebracht.
In het bijzonder wordt nog de aandacht gevestigd op de volgende punten.

A. Algemeen

a) Subsidiëring van de overkoepelende- en landelijke sportorganisaties, recreatieschappen en andere instellingen welke zich met de bevordering van de vrijetijdsbesteding bezighouden, is gewenst.

b) Aan provinciale en plaatselijke overheden zal financiële steun moeten worden verleend, opdat zij hun taak ten aanzien van sport en recreatie naar behoren kunnen vervullen.

c) De provinciale en gemeentelijke overheden dienen binnen het kader van 't door de landelijke overheid gevoerde beleid coördinerend en stimulerend op te treden, o.a. door de aanstelling van deskundige functionarissen, de aanleg, bouw en inrichting van de benodigde terreinen en accommodaties en de subsidiëring van accommodaties, organisaties en verenigingen, waarbij ruimte moet worden gelaten aan het particulier initiatief.

d) Een betere kaderopleiding is gewenst zowel van beroeps- als amateurkrachten waarbij de voorziening in de toenemende vraag naar beroepskader dient te worden gestimuleerd door verbetering van de honorering en de maatschappelijke positie van het kader.

B Sportbeoefening

a) Een doelmatige opbouw en organisatie van het wetenschappelijk onderzoek is vereist, met name voor de medische-, sociale- en psychologische begeleiding en voorlichting van sportbeoefenaren, welke mede gericht dienen te zijn op de bestrijding van uitwassen (bv. gebruik van doping).

b) Een regelmatige medische keuring van sportbeoefenaren is noodzakelijk.

c) Bij de subsidiëring van de beroepssport is enige terughoudendheid geboden.

C Recreatie

a) Het tot stand brengen van de nodige voorzieningen ten behoeve van de recreatie is een zaak van groot belang.
Daarbij dient zowel gedacht te worden aan de grote- en weekend-recreatie (bv. kampeerterreinen, jachthavens e.d.) als aan de dagrecreatie (picknick-plaatsen, zwembaden, fietspaden, visvijvers, ijsbanen e.d.).

b) Regelmatig onderzoek naar de behoeften aan recreatie en de besturing van recreatiemiddelen is noodzakelijk.

III Dienstverlening

1. Preventie

a) Mede gelet op de ontwikkeling in de samenleving zal in de toekomst meer de nadruk moeten vallen op het voorkomen van stoornissen in het welzijn van de mens.
Dit betekent dat grote aandacht zal moeten worden besteed aan de opbouw en instandhouding van een zodanige maatschappelijke structuur, dat de mens zich zo goed mogelijk kan ontplooien en ontwikkelen.
Dat betekent ook, dat de mens moet worden beschermd tegen in de maatschappij aanwezige gevaren van inbreuk op zijn welzijn.
Gewezen wordt op de noodzaak van bescherming tegen bedreiging van de lichamelijk- en geestelijke gezondheid als gevolg van bijvoorbeeld water- en luchtverontreiniging, van geluidshinder, van inbreuken op de persoonlijke levenssfeer en van krenking van godsdienstige en zedelijke opvattingen.

b) De preventie zal ook moeten worden bevorderd door de medewerking van de mens zelf. Hiertoe is het geven van zakelijke informatie en voorlichting nodig. Hierbij kunnen naast de verschillende, daartoe in de samenleving aanwezige organisaties ook de massamedia een belangrijke rol vervullen. Gedacht wordt ondermeer aan voorlichting over:
— de bevordering van gezonde voedingsgewoonten
— de bevordering van hygiënische gewoonten
— de bevordering van een gezonde beleving van de seksualiteit en van de man-vrouw relatie in het algemeen
— het voorbereiden op het ouder worden in het algemeen en op de pensionering in het bijzonder.

2. **Materiële voorzieningen**

a) **Sociale zekerheid**

Voor de verschillende onderdelen van het stelsel van sociale zekerheid moge worden verwezen naar hoofdstuk V van dit program.
In het verband van dit hoofdstuk dient er op te worden gewezen, dat de uitkeringen krachtens de sociale verzekeringen van een zodanig niveau behoren te zijn, dat een menswaardig bestaan verzekerd is.
De uitkeringen krachtens de Algemene Ouderdomswet en de Algemene Weduwen- en Wezenwet zijn, getoetst aan het criterium van een menswaardig bestaan nog te laag. Dat geldt met name voor de gezinshuishoudingen die geheel of voor een groot deel daarop zijn aangewezen.
Er dient derhalve naar een verhoging van genoemde uitkeringen te worden gestreefd.

3. **Maatschappelijke dienstverlening**

a) Het beleid van de overheid dient gericht te zijn op het scheppen van mogelijkheden voor een meer volledige ontwikkeling van de maatschappelijke dienstverlening teneinde al degenen die in de maatschappelijke moeilijkheden verkeren op te vangen en te helpen.

b) De activiteiten op dit terrein dienen meer uitgebouwd te worden in de richting van de preventie en de maatschappelijke opbouw. In die gebieden waar door structuurwijzigingen — verstedelijking, streekverbetering, industrialisatie, sanering van oude kernen — spanningen moeten worden opgevangen, moet hieraan bijzondere aandacht worden besteed.

c) Op dit terrein verdient ook de zorg voor tenlandse werknemers alle aandacht. Dit houdt niet alleen goede behuizing, het scheppen van recreatieve mogelijkheden en aanpassing van het nieuwe milieu in, maar ook het opkomen voor hun belangen.

d) Voorts dient het werk voor en onder bejaarden sterk te worden uitgebreid. Naast zorg en opvang van de vereenzaamde mens en stimulering van een zinvolle en actieve tijdsbesteding dient met kracht gestreefd te worden naar:
— uitbreiding van de geriatrische hulp;
— uitbreiding en goede spreiding van het aantal bejaardenwoningen en -flats, verzorgings- en verpleegtehuizen voor bejaarden. Daarbij zal ook het plaatsingsbeleid aan een kritisch onderzoek moeten worden onderworpen.
— speciaal verdienen het open bejaardenwerk en de gecentraliseerde dienstverlening (dienstencentra) de aandacht.

e) Op het terrein van de maatschappelijke dienstverlening en de volksgezondheidszorg dient zo veel als mogelijk gebruik te worden gemaakt van vrijwilligehulpkrachten. Een vorm van sociale dienstplicht verdient nadere studie.

4. **Volksgezondheid**

Op de financieringsaspecten en de verdeling van de lasten van de persoonlijke gezondheidszorg wordt ingegaan in hoofdstuk V (Welvaart). Daarnaast verdienen op het terrein van de volksgezondheid de volgende punten de aandacht:

a) Vermindering van het aantal ziekenfondsen tot één ziekenfonds per regio is gewenst. Voorts dient in de besturen van de ziekenfondsen een belangrijke invloed van de verzekerden gewaarborgd te zijn.

b) Nauwgezet dient er op te worden toegezien, dat in kwalitatief en kwantitatief opzicht een zo doelmatig mogelijk gebruik gemaakt wordt van de beschikbare middelen en diensten ten behoeve gen te worden gezocht.

c) Bij de bouw, uitbreiding en aanpassing van ziekenhuizen en verpleegtehuizen en van inrichtingen en instellingen voor revalidatie en nazorg van langdurig zieken en gehandicapten dient naar een effectieve spreiding van deze instellingen te worden onderzocht.

d) De opleiding en nascholing van werkers in de gezondheidszorg vragen bijzondere aandacht. Onder meer zal de opleiding van de huisarts meer op de praktijk gericht moeten worden.

e) Het medisch wetenschappelijk onderzoek zal zoveel mogelijk gestimuleerd moeten worden.

f) Effectieve maatregelen ten aanzien van voorlichting zijn nodig met betrekking tot het voorschrijven en het gebruik van geneesmiddelen, alsmede met betrekking tot het gebruik van vrij verkrijg-

bare geneesmiddelen. Ook is voorlichting nodig ten aanzien van het gebruik van stimulerende en verdovende middelen.

IV Prioriteiten

Voor een beleid op lange termijn zijn veel zaken van grote betekenis. Uiteraard kunnen deze punten niet allemaal tegelijk worden verwezenlijkt. Daarom is het nodig een aantal prioriteiten te stellen.

Deze zijn:

- spoedige totstandkoming van een landelijk ontwikkelingsplan voor het gehele terrein van dienstverlening, van recreatie, sport, vorming, jeugdwerk en culturele ontwikkeling met aangeving van de organisatiestructuur en de financiële prioriteiten.
- verlaging van de leerlingenschalen, met name voor het kleuter- en basisonderwijs en het ter beschikking stellen van ruime financiële middelen voor een integrale uitvoering van de Wet op het Voortgezet Onderwijs.
- herziening van het wetenschappelijk onderwijs en vergroting van de mogelijkheden van inspraak en medezeggenschap van alle betrokkenen in het bestuur van universiteiten en hogescholen.
- de ontwikkeling van een evenwichtig en op de toekomst gericht wetenschapsbeleid.
- de totstandkoming van een jeugdstatuut.
- uitbreiding van het werk ten behoeve van bejaarden.
- betere dienstverlening/belangenbehartiging ten behoeve van de buitenlandse werknemers.
- verlaging van de leeftijd van meerderjarigheid tot 18 jaar.

Hoofdstuk 5: Welvaart

De doelstellingen van het te voeren sociaal-economisch en financieel beleid dienen te zijn:

- een evenwichtige economische groei;
- een zo volledig mogelijke werkgelegenheid;
- een meer rechtvaardige inkomens- en vermogensverdeling;
- een regionaal gespreide economische groei onder handhaving — en herstel — van de leefbaarheid van de omgeving;
- een in relatie tot de ons omringende landen, stabiel prijspeil;
- democratisering van het bedrijfsleven;
- gezonde betalingsbalans.

De gemengde economische orde, zoals deze momenteel bestaat, is de meest doelmatige en mede daardoor kan zij als uitgangspunt van het te voeren beleid worden aanvaard. Kenmerken van deze gemengde economische orde zijn de particuliere ondernemingsgewijze produktie met daarnaast het corrigerend en stimulerend ingrijpen van de overheid.
In toenemende mate zal in de toekomst samenwerking tussen de particuliere sector en de overheid nodig zijn om zowel de economische groei als de bewoonbaarheid van ons land veilig te stellen. Van de overheid dient het initiatief uit te gaan om richting en inhoud te geven aan deze samenwerking.
In dit kader past, dat de overheid genoodzaakt kan worden deel te nemen aan het produktieproces. Namelijk daar, waar het particulier initiatief onvoldoende het belang van allen kan behartigen. Dit doet zich op het ogenblik voor in gebieden met een structurele achterstand. Dit kan zich ook voordoen bij het scheppen van nieuwe, zeer kapitaalintensieve kernindustrieën. De overheid dient in te grijpen, wanneer door het bedrijfsleven schade wordt veroorzaakt aan de gemeenschap.

II Sociaal-economische planning

Middellange-termijn- („voor vier jaren") planning van onze nationale economische ontwikkeling is noodzakelijk om te komen tot een krachtig economisch-, sociaal- en financieel beleid ter bevordering van een evenwichtige economische groei.
De plannen dienen regelmatig te worden aangepast. Deze plannen dienen een rol te spelen bij het maken van een politieke keuze bij verkiezingen voor de Tweede Kamer. De planning moet voor de overheid taakstellend zijn, voor het bedrijfsleven dient zij een oriënterend karakter te hebben. Naast een algemeen middellange termijn-planning zijn deelplannen op lange termijn (tien jaar) wenselijk, bijv. voor ontwikkelingshulp, ruimtelijke ordening, onderwijs, energievoorziening, woningbouw, research en arbeidsmarktbeleid.
Het initiatief voor macro-economische planning dient uit te gaan van de overheid. De plannen zelf behoren tot stand te komen door een samenspel van overheid en particuliere organisaties en instellingen op sociaal-, financieel- en economisch terrein.
De nationale plannen dienen getest te worden aan de internationale planning.

III Inkomens- en vermogensbeleid

Er zal gestreefd moeten worden naar meer rechtvaardige inkomens-verhoudingen in ons land. Het inkomens- en vermogensbeleid zal voornamelijk gericht moeten zijn op een verhoging van de lagere inkomens en het bevorderen van bezitsvorming bij de personen met geen of zeer gering vermogen. De verdeling van het nationaal inkomen dient op een meer evenwichtige wijze te geschieden.

Deze situatie vraagt om een beleid gericht op:

a) het bevorderen van minder verschillen in de particuliere inkomens;
b) het stimuleren van bezit bij hen die weinig of geen bezit hebben en van minder grote verschillen in de vermogensverhoudingen.

Een dergelijk beleid dient gevoerd te worden door het particulier bedrijfsleven en de overheid.
Daar waar het particuliere initiatief tekort

schiet in het bereiken van de doeleinden, dient de overheid in de inkomens- en vermogensverdeling in te grijpen.
De volgende maatregelen zijn op het ogenblik noodzakelijk:

A. Inkomensbeleid. Een inkomenspolitiek gericht op alle vormen van inkomen is gewenst. Deze politiek moet over de nodige instrumenten kunnen beschikken om de primaire inkomensverdeling te beïnvloeden.
Voorzover hiermee het doel onvoldoende bereikt wordt, moeten in het kader van de secundaire inkomensverdeling aanmerkelijke correcties worden aangebracht.
Daartoe moet gestreefd worden naar:

1. Het wettelijk garanderen van een welvaartsvast minimum-inkomen aan iedere werknemer die kostwinner is en aan werknemers boven 23 jaar.
2. Het garanderen van een welvaartsvast inkomen aan hen die lichamelijk en geestelijk niet in staat zijn aan het arbeidsproces deel te nemen.
3. Het bewust bevorderen, dat het besteedbaar inkomen met een groter percentage toeneemt naarmate het inkomen kleiner is.
4. Een subsidiebeleid, dat op de inkomensverdeling betrekking heeft en in meerdere mate is gericht op de te subsidiëren persoon in plaats van op de te subsidiëren activiteit (gesubsidieerde woningen).
5. Verschuiving van de premiegrens voor volksverzekeringen en eventueel invoering van premiepercentages naar draagkracht om een tegenwicht te vinden tegen aanpassingen van ons belastingstelsel in het kader van de EEG, waardoor dit stelsel op zichzelf minder zal kunnen bijdragen aan de secundaire inkomensverdeling.

B. Vermogensbeleid. Het beleid ten aanzien van de vermogensverdeling moet in de eerste plaats tot doel hebben de bezitsvorming bij de laagste inkomensgroepen te stimuleren.

Hierbij kan gedacht worden aan:

— het houden van de inflatie binnen beperkte grenzen;
— het stimuleren van vrije besparingen door middel van premies en langs fiscale weg; deze dient vooral gericht te zijn op de „kleine spaarders";
— het bevorderen van overeenkomsten over paarloon tussen werknemers en werkgevers;
— het doen delen van werknemers in de bedrijfsresultaten door middel van winstdeling, vermogensaanwasdeling en investeringsloon;
— het bevorderen van vermogensvorming door kleine spaarders;
— bevordering van het eigen woningbezit onder meer door wijziging van het bestaande systeem van heffing van inkomstenbelasting van de eigenaar-zelfbewoner;
— vergroting van vrijstellingen aan de voet in de vermogensbelasting;
— vrijstelling van een beperkt bedrag aan inkomen uit vermogen van fiscale lasten;
— het voorkomen en bestrijden van speculatie.

IV Sociale verzekering

1. Alle bestaande sociale wetten dienen in één wetboek te worden ondergebracht.
De uitvoering van de sociale verzekering dient te geschieden door één centraal orgaan met districtskantoren.
Waar aanleiding daartoe bestaat moeten wettelijke of andere maatregelen worden getroffen om misbruik tegen te gaan. Voorts dient de doelmatigheid in de opzet en de uitvoering van de sociale verzekeringswetgeving nauwlettend te worden bezien. Een nauwkeurige afbakening van de verschillende werkingssferen is daarbij belangrijk om onbedoelde en niet te rechtvaardigen overlapping te voorkomen.
Voortdurend dient in de aandacht te blijven, dat ongerechtvaardigde en niet noodzakelijke uitkeringen een extra belasting vormen van het werkende deel van de bevolking.

1. **Ouderdomsvoorziening.** Op lange termijn moet gestreefd worden naar een welvaartsvast pensioen van 70 procent, in beginsel gebaseerd op het in het laatste gedeelte van de loopbaan bestendigd bereikte inkomensniveau.
Bij de berekening van het gemiddelde dient de welvaartsstijging en het in het verleden genoten inkomensniveau in aanmerking te worden genomen. Aan het op basis van deze regeling te realiseren pensioen dient een maximumgrens te worden gesteld.

3. **Arbeidsongeschiktheid.** Deze verzekering dient omgebouwd te worden tot een volksverzekering, waaruit aan ieder bij arbeidsongeschiktheid een bodemvoorziening wordt gegarandeerd, opdat ook de zelfstandigen en gehandicapt geborenen daaraan rechten kunnen ontlenen.

4. **Ziektekosten.**

a) Op langere termijn zal het stelsel van sociale zekerheid moeten worden uitgebreid met een algemene basisverzekering voor de persoonlijke gezondheidszorg met een premie naar draagkracht. In dit stelsel past een systeem van beperkt eigen risico ter vermindering van de premiedruk.
De uitvoering kan berusten bij de voor de Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten toegelaten verzekeringsinstellingen. Deze basisverzekering moet iedere verzekerde naar behoefte kunnen aanvullen.

b) Als overgangsvoorziening zal gestreefd moeten worden naar uitbreiding van de Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten, met name voor wat betreft de voorzieningen van verzorging en verpleging in ziekenhuizen, inrichtingen als ook op vormen van maatschappelijke- en geestelijke gezondheidszorg.

c) Voor die vormen van gezondheidszorg welke in deze overgangstijd niet vallen onder de werking van de Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten zal de mogelijkheid moeten bestaan voor het sluiten van een vrijwillige ziektekostenverzekering. Hieronder kan ook begrepen zijn een vrijwillige ziekenfondsverzekering zonder financiële toelatingsgrens en zonder de mogelijkheid van uitsluiting van bepaalde risico's.
Het is nodig om de premie voor deze vrijwillige ziekenfondsverzekering op 'n verantwoord peil te houden MET NAME voor hen die een inkomen genieten beneden een elk jaar opnieuw vast te stellen inkomensgrens.
De ruimte hiervoor kan worden gevon-

den door het instellen van een beperkte eigen bijdrage voor de verschillende dienstverleningen door alle verzekerden.

d) De overheid dient de kostenontwikkeling op het terrein van de gezondheidsvoorzieningen nauwkeurig te volgen. Zij moet over de bevoegdheden en instrumenten beschikken om te kunnen ingrijpen bij een onredelijke prijsontwikkeling op dit gebied.

5. **Kinderbijslag.** Onderzocht moet worden of de kinderbijslag kan worden afgeschaft als sociale verzekering en kan worden ingebouwd in de loon- en inkomstenbelasting met aanvaarding van de gedachte van de negatieve belasting.

6. **Werkloosheidsvoorzieningen.** Een hernieuwde bestudering van de werkloosheidswetgeving is gewenst. De studie zal gericht moeten zijn op een mede dienstbaar maken van deze wetgeving aan een actief arbeidsmarkt- en arbeidsbemiddelingsbeleid.

V Het Midden- en Kleinbedrijf.

1. Inleiding

Een goed sociaal-economisch beleid vraagt om actieve bevordering van ondernemersactiviteiten en de mogelijkheid voor elke capabele man of vrouw zich als ondernemer te kunnen vestigen.
Hiertoe is o.m. noodzakelijk, dat het tot dusverre gevoerde beleid t.a.v. gegarandeerde kredieten met kracht wordt voortgezet en uitgebouwd en de op het ondernemerschap gerichte vormen van onderwijs en collectieve en individuele voorlichting worden uitgebreid en geïntensiveerd met geldelijke steun van de overheid.
Voorts dient gestreefd te worden naar het aanpassen en verbeteren van de wetgeving met betrekking tot het ordelijk economisch verkeer, openstellingstijden van winkels, alsmede de vakbekwaamheidseisen, waaraan moet worden voldaan.
Tevens dient een ruimtelijk ordeningsbeleid te worden gevoerd, dat duidelijk kansen schept voor de kleinere ondernemer. Bij het algemene sociaal-economische beleid, o.a. fiscaal beleid, loon- en prijsbeleid en het beleid t.a.v. de sociale verzekeringen zal mede de positie van de brede en grote groep van zelfstandigen het beleid dienen te bepalen.
Een goede inspraak in het beleid door het georganiseerde bedrijfsleven is een onmisbare voorwaarde voor het welslagen daarvan.

2. Kleine zelfstandigen

Speciale aandacht verdient de positie van de kleine zelfstandigen. In het bijzonder diegenen, die regelmatig een inkomen behalen beneden het voor loontrekkenden geldende minimumloon.
Er dient de nadruk op te worden gelegd, dat er bij deze kleine zelfstandigen knelpunten zijn, die hun mens-zijn als zodanig raken.

3. Sociale verzekeringspositie van de kleine zelfstandigen.

Aan een geleidelijke verbetering van de sociale verzekeringspositie van de zelfstandige beroepsbevolking, die zo min mogelijk gepaard gaat met schoksgewijze verhoging van de premielasten, moet grote aandacht worden besteed.
In het voorgaande zijn verschillende wijzigingen in de sociale verzekeringen voorgesteld, welke mede voor de kleine zelfstandigen van grote betekenis zijn. Genoemd kunnen worden de voorstellen tot herziening van de arbeidsongeschiktheidsverzekering en de ziektekostenverzekering. In het systeem voor kinderbijslag dient een geheel gelijke rechtspositie voor loontrekkenden en zelfstandigen te worden bevorderd.

4. Begeleiding beroepsovergang zelfstandigen.

Verwacht kan worden, dat in de nabije toekomst de afvloeiing van kleine zelfstandigen uit de sectoren middenstand, handel, visserij, binnenvaart en landbouw zich verder zal voortzetten. Naast de aanwezigheid van vervangende werkgelegenheid is een actief beleid van overheidswege, gericht op een zo goed mogelijke begeleiding van hun beroepsovergang, een onmisbare voorwaarde. Dit beleid zal bovenal gericht dienen te zijn op de bevordering van de omscholing van de betrokkenen.
Voorziening en tijdens werkloosheid in de periode voorafgaande aan de nieuwe dienstbetrekking dienen voor de zelfstandigen onder de werkingssfeer van de zich nu nog voor loontrekkenden geldende werkloosheidsvoorziening te worden gebracht.
Een premiestelsel ter bevordering van de omscholing, in te bouwen in de bestaande bedrijfsbeëindigingsregelingen, verdient overweging. Met het oog op de speciale positie van de zelfstandigen dienen ruime mogelijkheden aanwezig te zijn voor het volgen van vakopleidingen. Dit geldt met name voor die zelfstandigen die op oudere leeftijd van beroep veranderen.

VI Democratisering bedrijfsleven

Democratisering in het bedrijfsleven betekent het op zodanige wijze betrekken van belanghebbenden in meningsvorming en besluitvorming in het bedrijfsleven, dat in de geformuleerde standpunten en genomen besluiten de wensen van deze belanghebbenden tot uiting kunnen komen.
Belanghebbenden zijn de werknemers, de aandeelhouders en de gemeenschap. In deze tijd is democratisering van het bedrijfsleven één van de kernproblemen van onze samenleving.

Met name op het gebied van inspraak van de werknemers is snelle voortgang noodzakelijk om in ons produktiestelsel vertrouwen te kunnen behouden.
Vertrouwen in de mogelijkheden van de werknemer om medeverantwoordelijkheid te dragen is gerechtvaardigd en tevens heeft deze daarop recht om tot verdere ontplooiing van zijn mens-zijn te omen. Om de aanwezige mogelijkheden te ontwikkelen en daarbij terugslagen te voorkomen, is een geleidelijk proces nodig. Onderwijs en vorming geven een belangrijke bijdrage om de jonge mens geschikt te maken voor het dragen van verantwoordelijkheid.
Deze geschiktheid moet in meerdere mate dan nu het geval is tot verdere ontplooiing kunnen komen in het beroepsleven. Dit geldt met name voor werknemers in bedrijven. Om de achterstand in te halen is een **sociaal plan** nodig, waarover aan de SER om advies moet worden gevraagd.
Dit advies dient betrekking te hebben op de noodzakelijke wettelijke maatregelen en op het te voeren beleid binnen het bedrijfsleven.

Om aan een sociaal plan een krachtige impuls te geven is een aantal (wettelijke) maatregelen op voorhand gewenst. Een deel daarvan is reeds in wetsontwerpen neergelegd.

a) De invloed van de factoren arbeid en kapitaal op de samenstelling van de raad van commissarissen van grotere open en besloten vennootschappen moet even groot zijn. Het advies van de Sociaal-Economische Raad d.d. 19 september 1969 betreffende de wijziging van de structuur van de onderneming geeft een goede grondslag voor de uitwerking hiervan.
In verband hiermede zal de benoeming van de directie en raden van bestuur van een grotere naamloze vennootschap dienen te geschieden door de raad van commissarissen, het ontslag eveneens door deze raad, gehoord de aandeelhoudersvergadering.
De vaststelling van de jaarrekening zal, nadat deze in de ondernemingsraad is besproken, moeten plaatsvinden door de raad van commissarissen, terwijl de goedkeuring van deze jaarrekening door de aandeelhoudersvergadering zal moeten geschieden. De benoeming van de leden van de raad van commissarissen komt tot stand op enkelvoudige voordracht van de raad zelf na verkregen verklaring van geen bezwaar vanwege de aandeelhoudersvergadering en de gekozen leden van de ondernemingsraad.

b) Ingrijpende beslissingen, zoals sluiting, overplaatsing en fusie, dienen steeds met toestemming van de raad van commissarissen en na bespreking in de ondernemingsraad te worden genomen.

c) Voor alle naamloze vennootschappen waarvoor een ondernemingsraad verplicht is, dient ook een raad van commissarissen verplicht te zijn.

d) Nagegaan dient te worden op welke wijze democratisering in kleinere naamloze vennootschappen en andere ondernemingen kan plaatsvinden.

e) De positie van de ondernemingsraad dient te worden versterkt op basis van het in 1969 ingediende wetsontwerp. Naast de hierbovengenoemde invloed van de gekozen leden van deze raad op de benoeming van commissarissen kan worden gedacht aan het verplicht stellen van toestemming van de gekozen leden van de ondernemingsraad voor het gebruik van het aan de vakbonden te geven enquêterecht.
De vice-voorzitter en de secretaris van de raad dienen uit en door de leden te worden verkozen. De directeur is qualitate qua voorzitter, tenzij bijzondere omstandigheden dit ongewenst maken. In dat geval wordt de voorzitter door de directie in overleg met de ondernemingsraad aangewezen.

f) Er dienen mogelijkheden te komen voor een klachtenprocedure binnen de onderneming. Een dergelijke procedure kan van grote betekenis zijn voor individuele werknemers.

g) Naast interne democratisering dient ook het streven naar meer openheid door de maatschappij te worden bevorderd. Interne en externe democratie kunnen niet los van elkaar worden gezien. Naast een te publiceren duidelijker jaarverslag kan worden gedacht aan verslaggeving over een kortere termijn bijv. een kwartaal verslag. Meer openheid, ook in de verslaggeving van besloten NV's is zeer wenselijk.

h) De staat moet in die bedrijven, waarvan zij aandeelhouder is, aandringen op snelle voortgang op het bovenomschreven gebied.

i) De overheid dient het recht en de bevoegdheid te hebben, in geval van fusies, die haar ongewenst voorkomen, in te grijpen.

VII Arbeidsmarktbeleid

Het beleid van overheid en bedrijfsleven dient gericht te zijn op het scheppen van maximale werkgelegenheid en wel zo, dat ieder werk kan vinden op de plaats waar hij of zij het meest geschikt voor is. Om dat veilig te stellen dient een actiever, duidelijker en meer doorzichtig arbeidsmarktbeleid te worden gevoerd. Naast een beleid op korte en middellange termijn zijn ook prognoses en plannen op lange termijn nodig.

Het arbeidsmarktbeleid heeft vier aspecten, die in het bijzonder tot zijn terrein behoren:

a) In de eerste plaats moet een arbeidsmarktbeleid mede worden afgestemd op, en ingepast in een internationale planning op langere termijn, welke planning de mondiale arbeidsverdeling tot uitgangspunt heeft.

b) In de tweede plaats vraagt dit beleid een snelle aanpassing van het onderwijs aan de wijzigingen die zich in de arbeidsstructuren voltrekken. De snelle technische ontwikkeling maakt het gewenst in het beroepsonderwijs meer de nadruk te leggen op een ruime mate van inzicht en begrip, zodat zonder ernstige ingreep verschillende beroepstaken snel kunnen worden geleerd.
Dit bevordert de mobiliteit van de betreffende werknemer. Hiervoor is vergroting van het contact tussen onderwijs en bedrijfsleven gewenst en dienen nieuwe organisatorische vormen van samenwerking gevonden te worden.
Aan de basis (eventueel naast) dit beroepsonderwijs dient algemeen vormend onderwijs tot het zestiende jaar te staan.

c) Her- en omscholing. Het is wenselijk reeds voor het ontstaan van feitelijke werkloosheid door structuurwijzigingen in een bedrijfssector, met omscholingsprogramma's te beginnen. In toenemende mate zal omscholing een gebruikelijke zaak worden en deze dient ook als zodanig gepresenteerd en behandeld te worden. Op dit terrein moet ook gedacht worden aan herscholing en omscholing van de vrouw die op latere leeftijd geheel of gedeeltelijk aan het arbeidsproces deelneemt.

d) Ten vierde past in het werkgelegenheidsbeleid een oplossing voor het zonder werk komen van oudere werknemers. In overleg met de betrokkene dient hier als alternatief voor omscholing, een vervroegde pensionering mogelijk te zijn.
Naast genoemde specifieke punten vormt ook op vele elders in het program besproken gebieden van het arbeidsmarktbeleid een belangrijk aspect. Gedacht wordt bijv. aan de regionale ontwikkeling, de infrastructuur, staatsdeelneming in bedrijven. In de middellange termijnplanning zal een behoorlijke coördinatie van één en ander verzekerd moeten worden.

VIII Kwaliteit van de vraag

Behalve aan de totale omvang van de consumptie welke van belang is voor de economische groei, zal in sterk toenemende mate aandacht moeten worden geschonken aan de kwalitatieve waarde van het consumptie-

patroon voor de gebruiker. Het uitdrukken in geld van het verbruik houdt het gevaar in, dat schijnbaar de welvaart toeneemt, doch kwalitatief gezien welvaart en welzijn kunnen achteruitgaan.
Om hiertoe een eerste zet te geven, is nodig:

a) Uitvoerige studie van de problematiek. De resultaten daarvan moeten door middel van voorlichting en onderwijs zo snel mogelijk overgedragen worden aan de bevolking teneinde een evenwichtige individuele benadering van onze welvaartssamenleving te ondersteunen.
b) Ook moet gezocht worden naar middelen ter beperking van reclame, die op verkeerde wijze en uit verkeerde motieven nieuwe behoeften stimuleert.
c) De overheid moet het belangrijke werk van de consumentenbonden met kracht stimuleren.

IX Belastingpolitiek

Het belastingstelsel dient gegrondvest te zijn op een rechtvaardige toepassing van het draagkrachtbeginsel, waarbij enerzijds de minst draagkrachtigen worden ontzien en anderzijds de welvaartsbronnen van de Nederlandse gemeenschap tot verdere ontwikkeling kunnen komen.

1. Gestreefd moet worden naar automatische aanpassing van de inflatoire progressiefactor. Het is gewenst ten aanzien van de aanpassingstijdstippen een spelingsmogelijkheid te behouden ten behoeve van het conjunctuurbeleid.
2. Invoering van een systeem van negatieve inkomstenbelasting in Nederland en de modaliteiten daarvan, verdienen nadere studie.
3. Mede gelet op de verhoudingen in EEG-verband dient naar enige verschuiving van directe naar indirecte belastingen te worden gestreefd. Een dergelijke verschuiving moet gepaard gaan met compensatiemaatregelen voor de lagere inkomensgroepen. Voorts dient zij over een langere periode te worden gespreid. Bij verdere verhoging van het tarief van de omzetbelasting dienen de primaire levensbehoeften zoveel mogelijk ontzien te worden. Bij een eventuele verlaging van de inkomstenbelasting dient in het bijzonder aandacht geschonken te worden aan het belastingvrije minimum en aan de scherpe progressie bij de lagere midden-inkomens.
4. Bij voortduring dient gestreefd te worden naar verdere vereenvoudiging van de belastingwetgeving. Ook in het opstellen van formulieren e.d. voor de belastingplichtigen wordt naar zo groot mogelijke eenvoud gestreefd.
5. Een aanpassing van de belastingwetgeving, waarbij het verschil tussen de totale belasting over uitgekeerde dividenden (vennootschapsbelasting plus inkomstenbelasting) en het totaal aan belastingheffing over obligaties wordt verminderd, verdient overweging. Dit mede om een streven naar een te grote schuldfinanciering te vermijden. Daarbij wordt met name aandacht geschonken aan de mogelijkheid van aftrek in de vennootschapsbelasting van een z.g.n. primair dividend.
6. Nader onderzoek is gewenst over de vraag in hoeverre en in welke mate afgeweken dient te worden van het gezinsinkomen als uitgangspunt voor het heffen van inkomstenbelasting. Hierop vooruitlopend dient de belastingvrije basis voor de werkende gehuwde vrouw, daaronder begrepen de in de onderneming van haar echtgenoot werkende vrouw, te worden verhoogd en regelmatig te worden aangepast aan de stijging van het inkomensniveau.

X Financiering van de overheidsuitgaven.

A. Uitgavenstijging

De uitbreiding van de bestaande taken en het aanvatten van nieuwe taken door de overheid zullen in de komende jaren een stijging van de overheidsuitgaven sneller dan de groei van het nationaal inkomen noodzakelijk maken. Deze stijging zal echter mede gelet op het peil van de belastingdruk, dat thans reeds is bereikt, niet onbeperkt kunnen doorgaan. Daarom is een voortdurende heroriëntatie op bestaande overheidsuitgaven noodzakelijk.
Voorzover de stijging gedekt kan worden uit de doorwerking van de reële progressie bij verdere groei van het nationaal inkomen, dient telkenmale gelijktijdig voldoende dekking te worden aangewezen, teneinde een afweging van de uitbreiding van de collectieve sector met de noodzakelijke lastenverzwaring tot stand te brengen. Bij de besteding van het beschikbare accres dienen intensivering van de ontwikkelingshulp en de uitbouw van het onderwijs en vorming alsmede de krotopruiming en een gelijktijdige bouw van nieuwe woningen zeer hoge prioriteit te hebben.
Het is dringend noodzakelijk voor de uitgaven in de publieke sector en de dekking daarvan, afgeronde middellange-termijnplannen op te stellen. Dit zal kunnen leiden tot een beter inzicht in hetgeen tot stand gebracht kan worden en tevens tot meer mogelijkheden voor de politieke partijen om gekwantificeerde prioriteiten te stellen.

B. De financiering

De financiering van de overheidsuitgaven mag niet leiden tot structurele inflatie. Voorts moet voldoende ruimte op de kapitaalmarkt worden gelaten om de noodzakelijke investeringen in de private sector te financieren. Het voorgaande in acht nemende kan de noodzakelijke ruimte voor een stijging van de overheidsuitgaven als volgt gevonden worden:

1. Uit een — te bevorderen — toeneming van de besparingen, waardoor voor de overheid de mogelijkheid ontstaat meer op de kapitaalmarkt te lenen.
2. Het steeds opnieuw afwegen van bestaande overheidsactiviteiten.
   a) Vergroting van de doelmatigheid. De Algemene Rekenkamer dient daarbij een grotere rol te spelen. (Zie hoofdstuk II, Overheid en burger).
   b) Het opnieuw afwegen van bestaande prioriteiten. Om dit effectief te doen zijn, is in de eerste plaats noodzakelijk, dat men bereid is gevestigde belangen in discussie te stellen. Om de discussie op gang te brengen over de vraag, welke van de bestaande activiteiten afgestoten moeten worden, is het wenselijk dit per ministerie te bezien.
3. **Het toekennen van een grotere plaats aan het profijtbeginsel.** Prijzen, tarieven en retributies dienen, waar dat technisch mogelijk is, in toenemende mate de kosten van de verleende diensten en ter beschikking gestelde goederen te dekken. Voorzover dat uit een oogpunt

van sociale rechtvaardigheid aanvaardbaar is, dient hieraan de voorkeur te worden gegeven boven het laten meedragen van de betreffende lasten door alle belastingbetalers (ook zij die niet van de betreffende diensten gebruik maken).

De verhogingen dienen geleidelijk plaats te vinden en mede te worden beschouwd in het licht van de welvaartsstijging als bedoeld in de paragraaf over het inkomens- en vermogensbeleid. Het is wenselijk, dat een algemeen onderzoek wordt ingesteld naar de gebieden waar eventueel de vennootschapsbelasting, op het profijtbeginsel in meerdere mate kan worden toegepast.

4. Voorzover nodig zullen tenslotte de middelen om een stijging van de overheidsuitgaven te dekken gevonden moeten worden in de belastingverhoging.
Daarvoor is voorshands de progressie in de loon- en inkomstenbelasting, welke uit reële groei van het nationaal inkomen voortvloeit, nog beschikbaar.
Voorts kan worden gedacht aan een verhoging van de omzetbelasting en zover dit niet strijdt met harmonisatie in de EEG.